

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA**

ANDRIUS TEKORIUS

TARPTAUTINĖS TEISĖS MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMA

**LIETUVOS LAISVĖS KOVOTOJŲ (1944-1953 M.) STATUSAS PAGAL
TARPTAUTINĘ TEISĘ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –

Doc.dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2007

TURINYS

IVADAS	3
1. PARTIZANINIO KARO DALYVIŲ STATUSAS PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ	7
1.1. Tarptautinės ginkluoto konflikto teisės raida	7
1.2. Kombatanto statuso klausimas tarptautinėje teisėje	8
1.3. Partizano statuso klausimas tarptautinėje teisėje ir valstybių praktikoje	14
1.3.1. Partizano statuso klausimas iki Antrojo pasaulinio karo	14
1.3.2. Partizano statuso klausimas Antrojo pasaulinio karo metu	16
1.3.3. Karo tribunolų sprendimai partizano statuso klausimu	18
1.3.4. Partizano statuso klausimas po Antrojo pasaulinio karo	19
1.4. Lietuvos partizanų kovos ir joms taikytina teisė	20
2. PARTIZANINIO KARO DALYVIŲ LIETUVOJE ATITIKIMAS KOMBATANTO STATUSUI	23
2.1. Ginkluoto pasipriešinimo Lietuvoje priežastys, ištakos ir raida	23
2.2. Ginkluoto pasipriešinimo organizacinių struktūrų apibūdinimas	27
2.2.1. Ginkluoto pasipriešinimo organizacijų pobūdis ir tikslai	27
2.2.2. Organizacinių struktūrų raida	27
2.2.3. Teisės aktai	30
2.2.4. Laisvės kovotojų rūšys ir jų apibūdinimas	30
2.2.5. Laisvės kovotojų atžymėjimų sistema	33
2.2.6. Laisvės kovotojų drausmės užtikrinimas	34
2.3. Vadas, atsakingas už savo pavaldinius	36
2.4. Laisvės kovotojų skiriamieji ženklai	37
2.5. Laisvės kovotojų ginklai ir jų nešiojimo praktika	42
2.6. Karo įstatymų ir papročių laikymasis	44
2.6.1. Karo įstatymų ir papročių laikymasis kautynių metu, kovojant su šnipais ir atliekant rekvizicijas	44
2.6.2. Karo įstatymų ir papročių nesilaikymo atvejai	48
IŠVADOS	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS	57
SANTRAUKA	64
SUMMARY	65
PRIEDAI	66

IVADAS

“Atiduok Tėvynei, ką privalai!”¹
(Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio šūkis)

Temos aktualumas

Partizaninio karo taktika nuo seno žinoma pasaulio karo istorijoje, kaip viena efektyviausių priešų užimtoje teritorijoje. Partizaninio karo taktikos esmę sudaro nedidelių ginkluotųjų pajėgų dalinių panaudojimas priešų užimtoje teritorijoje rengiant pasalas, netikėtai puolant priešą ir nedelsiant atsitraukiant. Partizaninio karo taktiką naudoja tiek reguliarios ginkluotosios pajėgos, siųsdamos į priešų užnugarį specialias žvalgybines-diversines grupes, tiek ir organizuoto pasipriešinimo judėjimai priešų okupuotoje teritorijoje. Šiame baigiamajame magistro darbe nagrinėjamas būtent nereguliarių savanorių dalinių narių, kovojusių priešų okupuotoje teritorijoje, – Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų statusas pagal tarptautinę teisę.

Pirmieji partizaninio karo metodus dar VI a. pr. m. e. pradėjo taikyti skifai kare prieš persus. Nuo XIX a. pradžios šie metodai buvo efektyviai naudojami beveik visų ginkluotų konfliktų metu, vykusių Europoje, Amerikoje, Azijoje ir Afrikoje. Jie plačiai tebenaudojami ir šiuo metu.

Partizaninio karo teisėtumo klausimą tarptautiniu mastu buvo bandoma spręsti jau XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje Briuselyje, Hagoje ir Ženevoje vykusių tarptautinių diplomatinių konferencijų metu. Tačiau partizaninės kovos ir partizano, kaip teisėto kombatanto, statuso įteisinimui ypatingai priešinantis Vokietijai, šių konferencijų metu priimtose konvencijose aiškaus partizano statuso reglamentavimo nepasiekta.

Nesant aiškaus partizano statuso reglamentavimo tarptautinės teisės aktuose, kariaujančios šalys turėjo galimybę interpretuoti šį klausimą savo nuožiūra. Ypatingai aktuali šis klausimas tapo Antrojo pasaulinio karo metu daugelyje okupuotų valstybių kilus plačiam ginkluotam pasipriešinimui. Okupuojančios šalys, kaip antai Vokietija, Japonija, o taip pat ir Sovietų Sąjunga, nepripažino pasipriešinimo judėjimų jų okupuotose teritorijose teisėtais, o laisvės kovotojų - teisėtais kombatantais. Laisvės kovotojai buvo naikinami be pasigailėjimo.

¹ Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio statutas. Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais. Sudarė Kuodytė D., Kašėta A. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996. P.322.

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, Lietuvoje ir kitose Sovietų Sąjungos okupuotose Baltijos bei Rytų Europos valstybėse, o taip pat Vakarų Ukrainoje ir Baltarusijoje kilo ginkluotas pasipriešinimas, kuris tęsėsi apie dešimtmetį. Sovietų Sąjunga laikė šiuos pasipriešinimo judėjimus neteisėtais, laisvės kovotojus traktavo banditais, o jų dalinius – banditų gaujomis. Patekusiems į nelaisvę laisvės kovotojams nebuvo suteikiamas karo belaisvio statusas, jie buvo traukiami atsakomybėn pagal Sovietų Sąjungos nacionalinės teisės normas už banditizmą, terorizmą, valstybės išdavimą.

Darbo tema aktuali tuo, kad tiek Lietuvos laisvės kovotojų, tiek kitų šalių partizanų, kovojusių okupuotose teritorijose po Antrojo pasaulinio karo iki 1949 m. Ženevos konvencijų priėmimo, statuso klausimai pagal tarptautinę teisę nėra pakankamai išsamiai išnagrinėti nei Lietuvos, nei užsienio mokslinėje teisės literatūroje.

Tyrimo objektas ir dalykas

Šio darbo tyrimo objektas yra Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų teisinis statusas pagal tarptautinės teisės normas. Pasirinkta tema nulėmė būtinybę išanalizuoti partizanų statuso klausimą pagal tarptautinės teisės normas, galiojusias partizaninių kovų Lietuvoje laikotarpiu (1944-1953 m.).

Darbo tyrimo dalykas – tarptautinės teisės normų, tarptautinių karo tribunolų sprendimų ir valstybių praktikos taikymas sprendžiant ginkluoto pasipriešinimo okupuotoje teritorijoje teisėtumo ir partizano kaip teisėto kombatanto statuso pripažinimo klausimus.

Tyrimo tikslas

Šio darbo tyrimo tikslas – atskleisti Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų statuso atitikimą teisėto kombatanto statusui pagal tarptautinę teisę.

Tyrimo uždaviniai

Darbo tikslui pasiekti yra iškelti šie uždaviniai:

1) išnagrinėti tarptautinio ginkluoto konflikto teisės aktų normas, reglamentuojančias kombatanto statusą, atskleisti kombatantui keliamus reikalavimus, kuriuos turi atitikti kovotojas, kad būtų pripažintas teisėtu kombatantu, o taip pat kombatantams teikiama tarptautinę teisinę apsaugą;

2) išanalizuoti tarptautinių karo tribunolų sprendimus bei valstybių praktiką ginkluoto pasipriešinimo okupuotoje teritorijoje teisėtumo ir partizano kaip teisėto kombatanto statuso pripažinimo klausimais;

3) apibrėžti tarptautinės teisės aktus, taikytinus partizaninio karo Lietuvoje laikotarpiui;

4) išnagrinėti ginkluoto pasipriešinimo Lietuvoje tikslus, struktūrą, veiklos organizavimo principus, teisės aktus, partizanų vadų ir laisvės kovotojų veiksmų aspektus, atskleisti laisvės kovotojų atitikimą tarptautinės teisės normų reikalavimams, keliamiems kombatantams.

Tyrimo šaltiniai

Rašant šį darbą buvo remiamasi tarptautinės teisės aktais, reglamentuojančiais ginkluoto konflikto ir humanitarinės teisės normas, – tarptautinėmis 1899-1907 m. Hagos konvencijomis dėl sausumos karo įstatymų ir papročių, 1929 m. Konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių padėties pagerinimo veikiančiose armijose ir Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais, 1949 m. Ženevos konvencijomis dėl karo aukų apsaugos ir jų 1977 m. papildomais protokolais, o taip pat 1899-1907 m. Hagos konvencijų ir 1949 m. Ženevos konvencijų komentarais bei Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto parengtais dokumentais.

Pagrindą tyrimui sudarė mokslinė tarptautinės teisės literatūra, tarptautinės teisės specialistų Jean S. Pictet, Fric Kalshoven, Philip M. Thienel, Suter Keith, Ford William, A. Poltorak, L. Savinskij ir kt. monografijos ginkluoto pasipriešinimo okupuotoje teritorijoje teisėtumo ir partizano statuso klausimais, kas įgalino susistemintai pateikti tarptautinėje doktrinoje dominuojančius vertinimus aktualiais baigiamojo darbo problemos nagrinėjimo klausimais.

Tyrimo metu buvo išanalizuoti tarptautinių karo tribunolų sprendimai, aktualūs tyrimui, apžvelgta Jungtinių Amerikos Valstijų, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Danijos, Olandijos, Lenkijos, SSRS, Vokietijos, Japonijos ir kitų valstybių praktika tyrimo temos klausimu.

Buvo analizuojami Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės aktai, reglamentuojantys pasipriešinimo okupacijoms dalyvių teisinio statuso klausimus, nagrinėjami išlikę archyviniai Lietuvos laisvės kovų laikotarpio dokumentai – Lietuvos Laisvės Armijos, Lietuvos Laisvės Kovos sąjūdžio, kitų pasipriešinimo organizacijų, partizanų apygardų ir rinktinių programiniai bei direktyviniai dokumentai - įsakymai, taisyklės, statutai ir pan., taip pat ir SSRS represinių struktūrų Lietuvoje (NKVD-NKGB, MVD-MGB) dokumentai, saugomi Lietuvos Respublikos ypatingajame archyve.

Tyrimo metodai

Šiame darbe naudoti loginis, teleologinis, lyginamasis, istorinis, mokslinės literatūros analizės, dokumentinės analizės, apibendrinimo ir kiti tyrimo metodai.

Loginis metodas, kaip svarbiausias bet kokio tiriamojo darbo metodas, buvo panaudotas aiškinant tarptautinės teisės normų, reglamentuojančių kombatanto statuso klausimus, tarptautinę teisminę praktiką, apibendrinant tyrimo metu panaudotą medžiagą bei formuluojant šio darbo išvadas. Teleologinis metodas svarbus suvokiant tarptautinių konvencijų tikslus ir atitinkamų šiose konvencijose įtvirtintų nuostatų interpretavimą, pritaikant jas partizano kaip teisėto kombatanto statuso apibrėžimui. Ne mažesnę reikšmę turi lyginamasis metodas, kurio pagalba buvo lyginama valstybių praktika pasipriešinimo judėjimų ir laisvės kovotojų teisėtumo pripažinimo klausimais. Istoriniu metodu remtasi tiriant tarptautinės ginkluoto konflikto teisės normų genezę ir jos įgyvendinimo sąlygų plėtojimosi prielaidas bei tendencijas. Mokslinės literatūros analizės metodu naudotasi nustatant mokslinės problemos ištyrimo lygį bei nustatant apie tyrimo objektą turimas žinias. Vadovaujantis dokumentų analizės metodu susipažinta su esamomis praktinėmis problemomis partizano teisinės apsaugos klausimu. Apibendrinimo metodas naudotas analizuojant ir apibendrinant turimą tyrimo medžiagą, rašant tyrimo išvadas.

Darbo teorinė ir praktinė reikšmė

Manome, kad darbo metu atlikta tarptautinės teisės normų bei valstybių praktikos analizė ir jos pagrindu suformuluotos išvados suteikia galimybę naudoti papildomus teisinius argumentus pagrindžiant Lietuvos laisvės kovų teisėtumą bei sprendžiant partizanų teisinio statuso pripažinimo proceso metu kylančius klausimus.

1. PARTIZANINIO KARO DALYVIŲ STATUSAS PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ

1.1. Tarptautinės ginkluoto konflikto teisės raida

Siekiant apsaugoti žmoniją nuo karo veiksmų padarinių, palengvinti karo sukeltas kančias, suteikti apsaugą karo aukoms, valstybės nuo XIX a. vidurio tarptautines pastangas sukoncentravo ginkluotų konfliktų humanizavimo teisinių priemonių parengimui, ribojant kariavimo priemones ir kodifikuojant karo įstatymus bei papročius.

Nuo to laiko priimta daugiau kaip du šimtai įvairių tarptautinių sutarčių, deklaracijų ir kitų dokumentų, reglamentuojančių ginkluoto konflikto teisę.

Pirmoji tarptautinių santykių istorijoje karo įstatymų ir papročių kodifikacija buvo įgyvendinta 1899 ir 1907 m. vykusiose diplomatinėse Hagos konferencijose. Jose buvo priimta visa eilė konvencijų, apimančių normas, reguliuojančias kariaujančių šalių elgesį sausumos ir jūrų karo metu, taip pat elgesio su karo belaisviais ir civiliais gyventojais jų teritorijos okupacijos atveju bei kitus klausimus.

Iš šių konvencijų pagrindinėmis yra 1899 ir 1907 m. Hagos II ir IV konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių, kuriose nustatytos pagrindinės karo veiksmų sausumoje taisyklės, kombatanto samprata, belaisvių statuso pagrindai ir kiti klausimai. Šios konvencijos reikšmingos dar ir tuo, kad jose išdėstyti svarbiausi bendrieji principai įgijo tarptautinės paprotinės teisės galią bei pripažinimą ir yra taikomi visoms valstybėms.

Pirmojo pasaulinio karo įvykiai parodė, kad Hagos konvencijose įtvirtintos taisyklės negali užtikrinti karo aukų apsaugos, ypač karo belaisvių, sužeistųjų ir ligonių padėties, todėl 1929 m. Ženevoje vykusioje diplomatinėje konferencijoje buvo priimta Konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių padėties pagerinimo veikiančiose armijose ir Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais.

Abi 1929 m. konvencijos įtvirtino naują labai svarbią taisyklę – jeigu viena iš kariaujančių šalių nėra šių konvencijų dalyvė, joje dalyvaujančios valstybės savo tarpusavio santykiuose vis tiek lieka susijusios. Ankstesnėse konvencijose galiojo kita taisyklė: jos turėjo privalomąją galią tik su viena sąlyga – jeigu jose dalyvavo visos kariaujančios šalys, o tai žymiai ribodavo šių konvencijų taikymo galimybes.²

Deja tarptautinės teisės normos buvo pažeidinėjamos ir Antrojo pasaulinio karo metu. Šio karo metu išryškėjo ankstesnių konvencijų ir kitų tarptautinių dokumentų trūkumai ir spragos. Atsirado poreikis teisiškai apmąstyti sukaupą patyrimą ir parengti naujus

² Čiočys P. Tarptautinė humanitarinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P.38.

dokumentus, atitinkančius tuometines tarptautines realijas, atsižvelgiant į tarptautinės teisės padarytą pažangą bei plėtrą.

Šį uždavinį atliko 1949 m. Ženevoje vykusio tarptautinė diplomatinė konferencija, kurioje buvo priimtos keturios konvencijos dėl karo aukų apsaugos, o vėliau, 1977 m., ir šių konvencijų I ir II papildomi protokolai. Šie dokumentai gerokai išplėtė žmogaus teisių užtikrinimo ginkluoto konflikto metu galimybes, sustiprino jų atitinkamus mechanizmus ir tapo šiuolaikinės humanitarinės teisės pagrindu. Jie sudaro gana platų principų ir normų, susistemintų ir kodifikuotų, reguliuojančių labai plačią žmonių tarpusavio santykių sritį, sąvadą.³ Ženevos konvencijos ir jų papildomi protokolai tapo vienais iš pagrindinių tarptautinės teisės šaltinių, kodifikuojančių humanitarinės teisės normas.

1.2. Kombatanto statuso klausimas tarptautinėje teisėje

Vienu svarbiausių ginkluoto konflikto teisės klausimų yra kovojančių teisėtų karo veiksmų dalyvių, kurie dažniausiai vadinami kombatantais, statuso klausimas, jų atskyrimas nuo civilių bei kitų ginkluotos kovos veiksmuose nedalyvaujančių asmenų, kuriais grindžiama visa karo, taip pat ir humanitarinės teisės kultūra. Kitaip tariant ne kiekvienas žmogus paėmęs į rankas ginklą, *ipso facto* tampa teisėtu ginkluoto konflikto dalyviu, nes tik taip galima nors šiek tiek užtikrinti konflikte nedalyvaujančių asmenų apsaugą.⁴

1907 m. Hagos IV Konvencijos dėl sausumos karo įstatymų ir papročių (toliau – 1907 m. Hagos IV konvencija) priedo „Sausumos karo įstatymų ir papročių nuostatai“⁵ (toliau - 1907 m. Hagos IV konvencijos priedas) I skyriuje teisėti ginkluotos kovos dalyviai apibūdinti taip:

„1 straipsnis. Karo įstatymai, teisės ir pareigos taikomos ne tik kariuomenėms, bet ir saviginys bei savanorių daliniams, atitinkantiems šias sąlygas:

- 1) turi atsakingą už savo pavaldinius vadą;
- 2) turi sutartinį skiriamąjį, gerai matomą iš toli ženklą;
- 3) atvirai nešioja ginklus;
- 4) vykdo savo operacijas laikydamiesi karo įstatymų ir papročių.

³ Ten pat.

⁴ Žilinskas J. Lietuvos laisvės kovotojų statuso pagal tarptautinę teisę klausimai ir MGB agentų smogikų bylos// Genocidas ir rezistencija, 2004, Nr. 2 (16).

⁵ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War and Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907/<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/195?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-14.

Valstybėse, kuriose savigynos bei savanorių daliniai sudaro kariuomenę ar jos dalį, terminas „kariuomenė“ apima tokius dalinius.

2 straipsnis. Neokupuotos teritorijos gyventojai, kurie priešui artėjant stichiškai griebiasi ginklų, turėdami tikslą pasipriešinti įsiveržusioms pajėgoms, tačiau neturi pakankamai laiko susiformuoti į karinius vienetus pagal 1 straipsnyje išvardintus punktus, turi būti traktuojami kaip kariaujanti šalis, jei jie atvirai nešioja ginklus ir laikosi karo įstatymų bei papročių”.

Pagal šią konvenciją kariaujančių šalių ginkluotąsias pajėgas sudaro:

1) reguliari kariuomenė, taip pat savigynos ir savanorių daliniai, sudarantys reguliariąją kariuomenę ar jos dalį;

2) nereguliarūs savigynos ir savanorių daliniai.

Daliniai – tai kariniai organizaciniai vienetai (būriai, kuopos, batalionai ir t.t.), sudarantys ginkluotąsias pajėgas.

Taigi, savigynos ir savanorių daliniai yra kariniai vienetai, kurie gali būti sudėtine kariuomenės dalimi arba būti savarankiška kariaujančia šalimi. Šie daliniai turi būti traktuojami kaip kariaujanti šalis, jeigu jie atitinka šios Konvencijos priedo 1 straipsnyje nurodytas keturias sąlygas, t.y. jeigu turi atsakingą už savo pavaldinius vadą; turi sutartinį, gerai matomą iš toli ženklą; atvirai nešioja ginklus; vykdo savo operacijas laikydamiesi karo įstatymų ir papročių.

Pagal 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 2 straipsnį kariaujančia šalimi taip pat turi būti traktuojami ir neokupuotos teritorijos gyventojai, kurie priešui artėjant stichiškai griebiasi ginklų, tačiau neturi pakankamai laiko susiformuoti į karinius vienetus, numatytus 1 straipsnyje (t.y. į kariuomenės ar savigynos bei savanorių dalinius), jeigu jie atvirai nešioja ginklus ir laikosi karo įstatymų bei papročių. Tokie atvejai tarptautinėje ginkluoto konflikto teisėje vadinami *levée en masse*.

Kariaujančių šalių ginkluotąsias pajėgas gali sudaryti tiek kombatantai, tiek nekombatantai. Patekę į priešo nelaisvę, abiejų kategorijų asmenys turi būti traktuojami kaip karo belaisviai.

Taigi, **kombatantas** (pranc. *combattant* – kautynių dalyvis) – tai konflikto šalies ginkluotųjų pajėgų narys, turintis teisę tiesiogiai dalyvauti karo veiksmuose.⁶

⁶ P. Čiočys. Tarptautinė humanitarinė teisė. P.85.

Kombatanto statusas – tai kombatanto teisinė padėtis - jo teisių ir pareigų, kurios pagal tarptautinę teisę suteikiamos kovos veiksmų dalyviams ir kurias privalo gerbti visi kovojantieji, visuma.⁷

Viena iš pagrindinių sąlygų, kad asmuo būtų pripažintas kombatantu yra jo buvimas kariaujančios šalies organizuotų reguliarių ar nereguliarių ginkluotųjų pajėgų nariu ir dalyvavimas kovos veiksmuose šios šalies vardu ir interesais, taip pat atitikimas 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1 straipsnyje įtvirtintoms keturioms sąlygoms (turėti atsakingą už savo pavaldinius vadą, turėti sutartinį skiriamąjį, gerai matomą iš toli ženklą, atvirai nešioti ginklus, vykdyti savo operacijas laikantis karo įstatymų ir papročių).

Priklausymas kariaujančiai šaliai, mūsų manymu, suprantamas kaip įgaliojimų dalyvauti kovos veiksmuose turėjimas. Tuo pačiu kariaujančioji šalis yra “atsakinga už visus jos ginkluotosioms pajėgoms priklausančių asmenų įvykdytus veiksmus”.⁸

Kovos veiksmams suteikiamas valstybinis, o ne privatus pobūdis. Tik valstybės (ar tautos) interesais kovos veiksmuose dalyvaujantis asmuo gali būti pripažintas kombatantu.

Viena iš svarbiausių sąlygų, keliamų kombatantams, - turėti atsakingą už savo pavaldinius vadą. Vado turėjimas reiškia kombatantų organizuotumą, priklausymą vidinei drausmei paklūstančiai karinei struktūrai, subordinaciją ir pavaldumą vadui. Tik esant šiai sąlygai galima užtikrinti, kad ginkluoto konflikto dalyviai laikytųsi karo taisyklių. Vadas privalo užtikrinti dalinio vidaus drausmę, karo įstatymų ir tarptautinės teisės normų, taikomų ginkluoto konflikto metu, laikymąsi. Vadas atsakingas už savo įsakymų ir pavaldinių veiksmų teisėtumą.

Tarptautinė teisė nereglementuoja ginkluotųjų pajėgų organizacinių veiklos klausimų – dalinių formavimo, drausmės užtikrinimo būdų, vado skyrimo ar rinkimo tvarkos ir pan. Šių klausimų sprendimo tvarką nustato kariaujančioji šalis.

Siekiant, kad ginkluoto konflikto metu ginkluota jėga nebūtų naudojama prieš civilius gyventojus, tarptautinė teisė reikalauja, kad visi kovojantieji turėtų skiriamuosius ženklus, kurie sudarytų galimybę atskirti teisėtą kovos objektą – kombatantą, nuo neteisėto kovos objekto – civilio gyventojų. Kovojantieji privalo vizualiai išskirti iš civilių gyventojų, kai jie dalyvauja puolime, karinėje operacijoje arba rengiasi tokiems veiksmams.

Tarptautinė ginkluoto konflikto teisė nekelia reikalavimų skiriamųjų ženklų rūšiai, dydžiui, formai, spalvai, pritvirtinimo būdai ir vietai. Skiriamaisiais ženklais gali būti

⁷ Ten pat.

⁸ Žr.: 1907 m. Hagos IV konvencijos preambulę. Convention (IV) respecting the Laws... // ten pat.

nustatyto pavyzdžio uniforma, kokardos, įvairūs antsiuvai, raiščiai, juostos ir pan. Skiriamieji ženklai gali būti pritvirtinti prie kovojančiojo aprangos (prisiūti, įsegti) ar lengvai nuimami (užrišami ir pan.). Teisė pasirinkti sutartinius skiriamuosius ženklus ir nustatyti jų nešiojimo tvarką suteikiama kiekvienai kariaujančiai šaliai.

Leidžiama turėti papildomus ženklus, nustatančius kombatantų rangą ar specialias funkcijas. Nereguliarių ginkluotųjų pajėgų nariams nekeliamas reikalavimas dėvėti uniformą. Skiriamuoju ženklu turėtų būti išskirta ir transporto priemonė, kuria naudojasi kovojantieji.

Skiriamiesiems ženklu keliama du reikalavimai:

1) turi būti sutartiniais. Tai reiškia, kad tokius pat skiriamuosius ženklus turi turėti visi kariaujančios šalies dalinių kovotojai;

2) turi būti gerai matomi iš toli. Ginkluoto konflikto teisės normos nenustato konkretaus atstumo, per kurį skiriamasis ženklas turėtų būti gerai matomas, todėl šiuo klausimu teisininkų tarpe yra skirtingų nuomonių. Pavyzdžiui, Jean S. Pictet nuomone skiriamasis ženklas turėtų būti gerai matomas iš tokio atstumo, iš kurio galima atpažinti uniformą.⁹

Reikalavimas atvirai nešioti ginklus reiškia, kad ginklai turi būti nešiojami taip, kad juos galėtų matyti priešininkas ir pagal šį požymį turėtų galimybę atpažinti kombatantą ir atskirti jį nuo civilių gyventojų.¹⁰ Manoma, kad ginklų nešiojimas po rūbais arba jų slėpimas turėtų būti laikomas šio reikalavimo pažeidimu.

Iš kombatantų reikalaujama laikytis tarptautinės teisės normų, taikomų ginkluoto konflikto metu. Savo operacijų metu jie turi laikytis tarptautinių įsipareigojimų draudžiančių naudoti tam tikras kariavimo priemones ir metodus, turi vadovautis humaniškumo ir moralės principais.¹¹

Tarptautinė teisė kombatantams ne tik suteikia teises, tačiau ir įpareigoja laikytis karo įstatymų ir papročių.

Kombatantų pareigos remiasi bendru 1907 m. Hagos IV konvencijoje įtvirtintu ginkluoto konflikto teisės principu, ribojančiu kovojančių teisę laisvai rinktis kariavimo metodus ir prieš žalojimo priemones, o taip pat humaniškumo bei visuotinių moralės normų laikymosi principu.

1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 23 straipsnyje nurodyta, kad be draudimų, kurie numatyti konkrečiose konvencijose, ypač draudžiama naudoti nuodus ar nuodingus

⁹ The Geneva conventions of 12 August 1949. Commentary III Geneva convention relative to the treatment of prisoners of war/ ed. Jean S. Pictet. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1960. P.60.

¹⁰ J. Pictet. The Geneva conventions ... P.61.

¹¹ Ten pat.

ginklus; klasta žudyti ar sužaloti priešą, kuris atidavęs savo ginklą arba neturi jokios gynybos priemonės pasiduoda sava valia; pareikšti, kad papuolusiam į nelaisvę priešui nebus jokio pasigailėjimo; naudoti ginklus, sviedinius ar kitas medžiagas, kurios, kaip manoma, gali sukelti bereikalingų kančių; neteisėtai pasinaudoti paliaubų vėliava, prieš nacionalinę vėliava arba jo kariniais ženklais ir uniforma bei skiriamaisiais ženklais, pateiktais Ženevos konvencijose; naikinti ar konfiskuoti priešo nuosavybę, nebent toks sunaikinimas ar konfiskavimas būtų vykdomas siekiant nepažeisti karinės būtinybės reikalavimų; teisme pareikšti, kad priešiškos šalies piliečių teisės negalioja ir veikla yra uždrausta, laikinai sustabdoma ar nepriimtina; versti priešiškos šalies piliečius dalyvauti karinėse operacijose prieš savo šalį, net jeigu jie iki karo pradžios ir tarnavo kariaujančios šalies kariuomenėje.

Kovojantiems taip pat draudžiama pulti arba bet kokiomis priemonėmis bombarduoti ir apšaudyti neginamus miestus, kaimus, būstus ar pastatus; plėsti miestuose arba vietovėse, okupuotose puolimo operacijų metu.

Kaip jau minėta, tik kombatantai turi teisę naudoti jėgą bei ginklus, sužeisti ir naikinti priešininko kombatantus, karinius objektus ir karines transporto priemones. Tuo pat metu kombatantai yra ir teisėtu priešininko veiksmų objektu. Jie gali būti naikinami tol, kol pasiduoda. Kombatantai nustoja būti priešininko kovos veiksmų objektu juos sužeidus, patekus į nelaisvę ar pasibaigus karo veiksmams.

Kombatanto statuso turėjimas jokių būdu nereiškia, kad kombatantui karo veiksmų metu leidžiami visi veiksmai. Jis privalo laikytis ginkluoto konflikto teisės normų ir asmeniškai atsako už savo neteisėtus veiksmus. Tačiau šių teisės normų pažeidimas neatima iš jo teisės būti kombatantu ir, jeigu jis patenka į nelaisvę, jo teisės būti karo belaisviu.

Kombatantai negali būti traukiami atsakomybėn už teisėtą dalyvavimą kovos veiksmuose. Jie gali būti baudžiami tik už tarptautinės teisės normų pažeidimus ir karo nusikaltimus.

Asmenys, tiesiogiai dalyvaujantys kovos veiksmuose ir neatitinkantys tarptautinės teisės kombatantams keliamų reikalavimų, negali pretenduoti į kombatanto statusą, o patekus į nelaisvę – į karo belaisvio statusą. Tokie asmenys vadinami **neteisėtais kombatantais**. Už savo neteisėtus veiksmus jie gali būti traukiami atsakomybėn pagal juos sulaikiusios šalies nacionalinę teisę.

Nekombatantai – tai konflikto šalies ginkluotųjų pajėgų nariai (medicinos ir religinis personalas), taip pat civiliai asmenys, lydintys ginkluotąsias pajėgas, tačiau joms nepriklausantys (laikraščių korespondentai, reporteriai, markitantai, tiekėjai ir pan.), neturintys teisės tiesiogiai dalyvauti karo veiksmuose.

Nekombatantai nėra teisėtu priešininko kovos veiksmų objektu, jų atžvilgiu negalima naudoti ginkluotą jėgą, išskyrus atvejus, kai jie patys ima tiesiogiai dalyvauti kovos veiksmuose ir tampa kombatantais. Patekę į nelaisvę nekombatantai naudojami tokia pat tarptautine teisine apsauga kaip ir kombatantai.

Civiliai asmenys neturi teisės tiesiogiai dalyvauti kovos veiksmuose, naudoti ginkluotą jėgą kombatantų, nekombatantų ir civilių asmenų atžvilgiu.

Tarptautinė ginkluoto konflikto teisė numato tik vieną atvejį, suteikiantį teisę civiliams asmenims tiesiogiai dalyvauti kovos veiksmuose, jeigu jie atitinka 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 2 straipsnyje nurodytoms sąlygoms, t.y. jeigu jie būdami neokupuotos teritorijos gyventojais artėjant priešui stichiškai griebiasi ginklų, tačiau neturi pakankamai laiko susiformuoti į karinius vienetus, numatytus 1 straipsnyje ir jeigu jie atvirai nešioja ginklus ir laikosi karo įstatymų bei papročių. Šie asmenys patekę į nelaisvę gali pretenduoti į karo belaisvio teises.

Civiliai asmenys, nedalyvaujantys kovos veiksmuose, yra ginami ir saugomi tarptautinės teisės. Tuo tarpu, neteisėtai kovos veiksmuose dalyvaujantys civiliai asmenys tampa neteisėtais kombatantais (pranc.- *franc-tireurs* - laisvaisiais šauliais) ir patekę į nelaisvę gali būti traukiami atsakomybėn pagal į nelaisvę paėmusios šalies nacionalinę teisę.

Tačiau tai nereiškia, kad asmenys, neteisėtai dalyvaujantys kovos veiksmuose ir patekę į priešo rankas, nėra ginami ir saugomi tarptautinės teisės ir gali būti baudžiami juos sulaikiusios šalies nuožiūra. Su jais bet koku atveju būtina elgtis humaniškai. 1907 m. Hagos IV konvencijos preambulėje įtvirtinta norma, nustatanti, kad šios konvencijos nuostatuose nenumatytais atvejais sprendimai negali priklausyti vien tik nuo karo vadų įsakymų ir “tiek gyventojus, tiek kariaujančias šalis gina ir saugo valstybių įstatymų normos, nes jos yra kilusios iš tarp civilizuočių tautų nusistovėjusių papročių, humaniškumo principų ir visuotinių moralės normų”.¹²

Ši konvencijos norma, tarptautinėje teisėje vadinama Martenso¹³ išlyga, su tam tikromis pataisomis buvo įtraukta ir į 1949 m. Ženevos konvencijų I papildomo protokolo preambulę. Taigi Martenso išlyga tapo paprotine teisės norma, privaloma visoms valstybėms.

¹² Žr.: 1907 m. Hagos IV konvencijos preambulę. Convention (IV) respecting the Laws... // ten pat.

¹³ Fridrichas fon Martensas, Rusijos delegacijos 1899 m. Hagos konferencijoje narys, pasiūlęs kompromisinę išlygą, kurios tikslas apsaugoti nuo žiauraus elgesio asmenis, nepatenkančius į 1899 m. Hagos II konvencija saugomų asmenų sąrašą.

1.3. Partizano statuso klausimas tarptautinėje teisėje ir valstybių praktikoje

1.3.1. Partizano statuso klausimas iki Antrojo pasaulinio karo

Vystantis tarptautinei ginkluoto konflikto teisei kartu buvo bandoma spręsti ir partizanų teisėtumo klausimą.

Vienu pirmųjų žingsnių bandant įteisinti partizanų statusą tapo 1863 m. JAV Kolumbijos universiteto profesoriaus Franc Lieber parengtos Jungtinių Valstijų kariuomenės karo lauko instrukcijos, patvirtintos įsakymu Nr.100, dar vadinamos *Lieber Code*.¹⁴ Jos įtvirtino pareigą karinėms pajėgoms vadovautis teisės, garbės ir humanizmo principais, nenaudoti ginkluotos jėgos beginklių asmenų atžvilgiu. Jos taip pat nustatė asmenų, kovojančių okupuotoje teritorijoje statusą:

“Partizanai yra ginkluoti kariai, dėvintys <...> kariuomenės uniformą ir priklausantys daliniams, veikiantiems atskirai nuo pagrindinių pajėgų prieš okupuotoje teritorijoje. Patekę į nelaisvę jie turi teisę į visas karo belaisvių privilegijas.

Asmenys, kurie priešinasi ar kovoja be įgaliojimų, nepriklausydami organizuotiems prieš kariuomenės daliniams, <...> nėra atviri priešai ir patekę į nelaisvę neturi teisės į karo belaisvių privilegijas. Su jais turi būti nedelsiant elgiamasi kaip su plėšikais”.

Šios instrukcijos svarbios tuo, kad jų pagrindinėmis nuostatomis buvo remtasi rengiant tarptautines Hagos konvencijas, kodifikavusias karo įstatymus ir papročius, taip pat kai kurių šalių nacionalinius teisės aktus, reglamentuojančius karo taisykles.¹⁵

1874 m. Briuselyje ir 1899-1907 m. Hagoje vykusių tarptautinių diplomatinių konferencijų metu vyko karštos diskusijos dėl partizanų, kaip kariaujančiųjų rūšies, statuso, bei nereguliarių savigynos ir savanorių dalinių veiksmų okupuotoje teritorijoje - partizaninio karo įteisinimo, tačiau dėl delegacijų nuomonių skirtumo bendro sutarimo šiuo klausimu nepasiekta.¹⁶

Nors į Hagos konvencijas ir buvo įtraukta kompromisinė Martenso išlyga, apėmusi visus karo įstatymų ir papročių normose nenumatytus atvejus, turėjusi tikslą įteisinti

¹⁴ Instructions for the government of armies of United States in the field (The Lieber Code). 1863//<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/110?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-14.

¹⁵ Plačiau žiūrėti: Customary international humanitarian law/ ed. Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Bek. International Committee of the Red Cross. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

¹⁶ English-french-spanish-russian manual of the terminology or the law of armed conflicts and of international humanitarian organizations/ ed. Isaac Paenson. Brussels: Bruylant, 1989. P. 127.

partizaninį karą okupuotoje teritorijoje,¹⁷ tačiau ir 1899 m. Hagos II konvencija, ir 1907 m. Hagos IV konvencija apibūdindama kovojančiuosius išvengė tiesioginio partizanų klausimo reglamentavimo, aiškiai nepasisakė dėl ginkluotųjų pajėgų veiksmų okupuotoje teritorijoje teisėtumo. Tai leido kovojančioms šalims šį klausimą interpretuoti savo nuožiūra.

Tarptautinė teisė nekelia partizanams kitokių reikalavimų nei kombatantams, todėl manome, kad sprendžiant partizanų statuso klausimą reikėtų vadovautis 1907 m. Hagos IV konvencijoje įtvirtintais reikalavimais, keliamais kombatantams – nereguliarių ginkluotųjų pajėgų savignos ir savanorių dalinių nariams.

Kitaip tariant, reikalavimai, tarptautinės ginkluoto konflikto teisės nustatyti kombatantams, taikytini ir partizanams.

Nors 1907 m. Hagos IV konvencija nekelia reikalavimo, kad nereguliarūs savignos ir savanorių daliniai, dalyvaujantys pasipriešinime prieš okupuotoje teritorijoje, būtų organizuoti ir priklausytų pasipriešinimo organizacijai (šis reikalavimas buvo suformuluotas 1949 m. Ženevos konvencijose), tačiau kariaujančiųjų privalomumą būti nurodytų dalinių nariais galima suprasti kaip netiesioginį reikalavimą būti organizuotiems.

Taigi, **partizanų daliniai** – tai organizuoti nereguliarūs savanorių daliniai, priklausantys kariaujančiai šaliai, veikiantys okupuotoje ar neokupuotoje teritorijoje ir atitinkantys 1907 m. Hagos konvencijos priedo 1 straipsnyje įtvirtintoms sąlygoms.

Partizanas (pranc. *partisan*) – savanoris, ginkluotos kovos dalyvis, veikiantis prieš užnugaryje.¹⁸ Tai karys savanoris, priklausantis partizanų daliniui, veikiančiam prieš okupuotoje ar neokupuotoje teritorijoje ir atitinkantis 1907 m. Hagos konvencijos priedo 1 straipsnyje įtvirtintoms sąlygoms.

Partizano statusas – tai partizano teisinė padėtis - jo teisių ir pareigų, kurios pagal tarptautinę teisę suteikiamos kovos veiksmų dalyviams ir kurias privalo gerbti visi kovojantieji, visuma.

Taigi, galima teigti, kad partizano statusas tapatus kombatanto statusui.

Kadangi 1907 m. Hagos IV konvencija nereglamentuoja teritorijos, kurioje leidžiama veikti kariaujančių šalių ginkluotosioms pajėgoms, galima daryti išvadą, kad ginkluoto konflikto metu tiek reguliarios kariuomenės daliniai, tiek nereguliarūs savignos ir savanorių daliniai turi teisę veikti ne tik neokupuotoje, bet ir okupuotoje teritorijoje.

¹⁷ Полторак А., Савинский Л. Вооруженные конфликты и международное право. Основные проблемы. Москва: 1976. P.118.

¹⁸ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 2004. P.790.

Tačiau šis neapibrėžtumas, esantis konvencijoje, Antrojo pasaulinio karo metu leido kariaujančioms šalims priešininko nereguliarių savigynos ir savanorių (partizanų) dalinių ir ginkluoto pasipriešinimo judėjimų veiksmų okupuotoje teritorijoje teisėtumą traktuoti savo nuožiūra.

1.3.2. Partizano statuso klausimas Antrojo pasaulinio karo metu

Kombatanto statuso suteikimo partizanams klausimas tapo labai aktuali Antrojo pasaulinio karo metu.

1939-1941 m. hitlerinei Vokietijai okupavus dalį Europos, Prancūzijoje, Olandijoje, Danijoje, Graikijoje, Jugoslavijoje, Albanijoje, Lenkijoje, SSRS ir kitose šalyse kilo ginkluotas pasipriešinimas, susikūrė partizanų daliniai.

Tarptautinės teisės dviprasmybė dėl pasipriešinimo judėjimo pajėgų statuso okupuotoje teritorijoje suteikė galimybę vokiečiams savaip interpretuoti tarptautinės teisės normas. Vokietija nebuvo linkusi tokių judėjimų dalyviams pripažinti kombatanto statuso, nors kai kuriems iš tokių judėjimų netgi vadovavo vyriausybės emigracijoje arba vyriausybės neokupuotoje teritorijos dalyje (pavyzdžiui, Charles De Gaulles vyriausybė, emigracinė Lenkijos vyriausybė Londone, Sovietų Sąjungos vadovybė).¹⁹

Vokietija laikėsi pozicijos, kad okupuotoje teritorijoje vykstantis ginkluotas pasipriešinimas prieš okupacinę valdžią ir okupacines pajėgas yra neteisėtas, o šio pasipriešinimo dalyviai yra neteisėti kovotojai. Sulaikytus partizanus ir pagrindininkus vokiečiai naikino kaip nusikaltėlius.

Tokios pat pozicijos laikėsi ir Japonija savo okupuotose teritorijose.

Antihitlerinės koalicijos sąjungininkai tokius asmenis laikė teisėtais kovos dalyviais. Sąjungininkai buvo įsitikinę, kad okupuotos šalies gyventojai turi teisę ginti savo tėvynę, todėl ginkluoto pasipriešinimo pajėgas laikė teisėtomis, kartu kovojančiomis su bendru priešu, jas rėmė ir teikė įvairiapusę pagalbą.

Sovietų Sąjungos pozicija šiuo klausimu buvo dvejopa. Ji pripažino pasipriešinimo judėjimų ir jų kovotojų teisėtumą priklausomai nuo jų dalyvavimo “teisinguose” ar “neteisinguose” ginkluotuose konfliktuose. Sovietų Sąjungos įsitikinimu teisingus karus kariavo tik prokomunistinės jėgos, neteisėtus – antikomunistinės jėgos.²⁰ Todėl pasipriešinimo judėjimus, kovojusius antihitlerinės koalicijos pusėje, ji laikė teisėtais, o

¹⁹ J. Žilinskas. Lietuvos laisvės kovotojų ... // ten pat.

²⁰ Thienel Ph. The legal status of participants in unconventional warfare. Washington, D.C.: Special warfare reseach division, Special operations reseach office, The American university, 1961. P.10.

judėjimus, kurie priešinosi sovietinei okupacijai – neteisėtais. Laikydamosi šios pozicijos Sovietų Sąjunga nepripažino teisėtais pasipriešinimo judėjimų jos okupuotose Rytų Europos valstybių teritorijose.

Vienas charakteringiausių pavyzdžių - tai Vokietijos, SSRS ir sąjungininkų pozicija lenkų karinės pasipriešinimo organizacijos Armia Krajowa (toliau – AK) atžvilgiu.

Jungtinės Amerikos valstijos ir Didžioji Britanija visokeriopai rėmė AK, kovojusią su nacistinės Vokietijos, o vėliau ir su Sovietų Sąjungos okupacinėmis pajėgomis. Nors AK kovojo antihitlerinės koalicijos pusėje ir buvo visokeriopai remiama sąjungininkų, Sovietų Sąjunga AK laikė savo priešu. AK kovotojai SSRS užimtoje teritorijoje buvo nuginkluojami ir represuojami. Varšuvos sukilimo metu Josifas Stalinas savo 1944 m. rugpjūčio 24 d. telegramoje JAV prezidentui Teodorui Ruzveltui Varšuvos sukilimo dalyvius - AK kovotojus pavadino tiesiog “banditų saujele”, tuo išreikšdamas SSRS poziciją AK atžvilgiu.²¹

Sukilimo pabaigoje, derantis dėl kapituliacijos, vokiečiai, spaudžiami sąjungininkų, sukilėliams pripažino karo belaisvių teises, jų priežiūra buvo patikėta vermachtui, o ne SS. Į nelaisvę kartu su 15 tūkst. Varšuvos sukilime dalyvavusių AK kovotojų pasidavė ir pats AK vyriausiasis vadas generolas Tadeusz Komorowski (slapyvardžiu – Bór). Tačiau tuo Varšuvos sukilėlių kovos ir kančios nesibaigė. Nemaža dalis sukilimo kovotojų, vadų, kuriems nepavyko arba kurie nenorėjo pasitraukti į Vakarus, NKVD buvo suimti, sušaudyti ar išsiųsti į lagerius.²²

1944 m. vasarą Sovietų Sąjunga panašiai pasielgė ir su AK daliniais, dislokuotais Vilniaus krašte, vadovaujamais Aleksanderio Krzyżanovskio (slapyvardžiu-Wilk) - AK kovotojai kartu su vadu buvo nuginkluoti ir represuoti.

Partizanų, kaip kombatantų, teisine apsauga Antrojo pasaulinio karo metu ypač rūpinosi Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komitetas, visoms kariaujančioms šalims išsiuntinėjęs 1944 m. rugpjūčio 17 d. memorandumą,²³ kuriame išdėstė savo nuomonę ir rekomendacijas šiuo klausimu:

“Jeigu karo metu iškyla <...> situacijos, kurios nenumatytos tarptautinėse konvencijose, joms taikomi <...> tarptautinės teisės ir humaniško principai.

²¹ Dokumentinis filmas “Varšuvos sukilimas: paniršti II pasaulinio karo kariai”. Rež. Kathy Slabohin. CNN, 2001 m. Filmą rodytas per TV kanalą “History” 2007-08-02.

²² Žilinskas J. Varšuvos sukilimas. Verslo klasė, 2007. <http://vz.lt/Default2.aspx?ArticleID=93083b60-ce7d-45ac-88bb-55b51fc7414a&RubricID=00000000-525f-44f8-aff5-1e0e7a73056f&open=sec>, prisijungimo laikas: 2007-11-30.

²³ The Geneva conventions P.53.

Tarptautinis komitetas visada skyrė ypatingą dėmesį karo belaisvių klausimo traktavimui ir laikosi nuomonės, kad visi kombatantai, nepriklausomai kokiai valdžiai jie priklausytų, pakliuvę prieš nelaisvę turi teisę naudotis nuostatų, taikomų karo belaisviams, privilegijomis. Tačiau šios privilegijos taikomos, jei jie laikosi karo įstatymų ir papročių ir ypač žemiau išvardintų sąlygų: 1) jie turi būti vadovaujami asmens, atsakingo už pavaldinius; 2) jie turi turėti skiriamuosius ženklus; 3) jie turi atvirai nešioti ginklus.

<...> Tarptautinis Komitetas laikosi nuomonės, kad išdėstytus principus privalu taikyti pripažįstant kovotojo statusą, nepriklausomai nuo visų teisinių argumentų”.

Kai kurios kariaujančios šalys teigiamai įvertino Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto rekomendacijas ir jomis rėmėsi sprendžiant partizanų statuso klausimą.

1.3.3. Karo tribunolų sprendimai partizano statuso klausimu

Po Antrojo pasaulinio karo vykę tarptautiniai karo nusikaltimų teismai išreiškė sąjungininkų poziciją dėl pasipriešinimo okupuotoje teritorijoje teisėtumo ir partizanų statuso traktavimo pagal tarptautinės teisės. Šių teismų sprendimai tapo neabejotinu teisiniu precedentu išaiškinant tarptautinės teisės normų taikymą šiuo sudėtingu klausimu.

Šie teismai patvirtino pasipriešinimo okupuotoje teritorijoje teisėtumą ir partizano kaip teisėto kombatanto statusą.

Pavyzdžiui Vokietijos Saugumo policijos Danijoje vado Karl Hoffman byloje (*Hoffman case*)²⁴ Danijos teismas pripažino, kad pasipriešinimo judėjimai okupuotoje teritorijoje neprieštarauja tarptautinės teisės normoms.

Vokietijos SS pajėgų Olandijoje vyriausiojo vado Hans Rauter byloje (*Rauter case*)²⁵ Olandijos Specialus kasacinis teismas nustatė, kad Olandijos požiūriu pasipriešinimas okupacijai buvo teisėtas, o Rauter represiniai veiksmai pasipriešinimo judėjimo dalyvių atžvilgiu - tarptautinės teisės pažeidimas.

Vokietijos SS Einsatzgruppen-D vado Otto Ohlendorf byloje (*Einsatzgruppen case*)²⁶ Jungtinių Amerikos Valstijų karo tribunolas pabrėžė, kad jeigu partizanas laikėsi 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1 straipsnyje įtvirtintų keturių reikalavimų, jis veikė teisėtai ir turėjo teisę į karo belaisvio statusą.

²⁴ Ph. Thienel The legal status of participants ... P.28.

²⁵ Ten pat. P.29.

²⁶ Ten pat. P.32-33.

Vokietijos feldmaršalo Wilhelm List byloje (*List case*)²⁷ Jungtinių Amerikos Valstijų karo tribunolas priėmė sprendimą, kad partizanas gali būti pripažintas teisėtu arba neteisėtu kombatantu. Partizanas, nesilaikantis 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų, yra neteisėtas kombatantas ir gali būti baudžiamas. Nustatant partizano statusą būtina remtis turimais faktiniais duomenimis ir vadovautis aukščiau nurodytais keturiais 1907 m. Hagos konvencijos priedo reikalavimais.

Vokietijos feldmaršalo Erich von Manstein byloje (*Manstein case*)²⁸ Didžiosios Britanijos karo teismas patvirtino teiginį, kad nustatyti pasipriešinimo judėjimo nario statuso teisėtumą ar neteisėtumą turi teismas.

Japonijos 14-sios armijos vado generolo Tomoyuki Yamashita (*Yamashita case*)²⁹ byloje Jungtinių Amerikos Valstijų karo tribunolas išaiškino minimalius reikalavimus teismams: teisiamaysis partizanas turi žinoti kaltinimus, jis turi turėti teisę į savo gynybą, o jo kaltė ar nekaltumas turi būti pagrįstas įrodymais.

Šie karo teismų sprendimai, pripažinę partizanus teisėtais pasipriešinimo judėjimo dalyviais, buvo itin svarbūs tolesniam tarptautinės teisės vystymuisi, jais buvo pasiremta rengiant 1949 m. Ženevos konvencijas.

1.3.4. Partizano statuso klausimas po Antrojo pasaulinio karo

1949 m. Ženevos III Konvencijoje dėl elgesio su karo belaisviais detalizuojant saugomų asmenų sąrašą, jis buvo papildytas tokia kategorija: „<...> kitų savigynos ir savanorių būrių nariai, įskaitant organizuoto pasipriešinimo judėjimo narius, priklausančius konflikto šaliai ir veikiančius tiek savo teritorijoje, tiek ir už jos ribų, net kai ši teritorija okupuota, jei šie <...> būriai <...> atitinka šiuos reikalavimus” (toliau vadinami jau minėti 1907 m. Hagos IV konvencijos priede įtvirtinti keturi reikalavimai).

Taigi, šia teisės norma kombatantų kategorijai buvo aiškiai priskirti organizuotų pasipriešinimo judėjimų nariai - partizanai, veikiantys okupuotoje teritorijoje. Priėmus šią konvenciją, pasipriešinimo judėjimo narių statusas tapo daug aiškesnis ir kariaujančioms šalims nebeliko galimybių jį savaip interpretuoti.

²⁷ Ten pat. P.29-31.

²⁸ Ten pat. P.33.

²⁹ Ten pat. P.33-35.

1.4. Lietuvos partizanų kovos ir joms taikytina teisė

Norint atsakyti į klausimą kaip turėtų būti vertinamas Lietuvos laisvės kovotojų statusas pagal tarptautinę teisę, pirmiausia būtina apibrėžti tarptautinės teisės normas, taikytinas partizaninio karo Lietuvoje laikotarpiui.

Teisinėje praktikoje dažniausiai remiamasi dviem pagrindinėmis šaltinių grupėmis: 1899-1907 m. Hagos taikos konferencijų konvencijomis bei deklaracijomis ir 1949 m. Ženevos konvencijomis dėl karo aukų apsaugos bei jų 1977 m. papildomais protokolais.³⁰

Partizanų kovos Lietuvoje intensyviai vyko 1944-1953 metais. Šiuo laikotarpiu galiojo minėtos 1899-1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių bei dvi 1929 m. Ženevos konvencijos – Konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių mūšio lauke sąlygų pagerinimo ir Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais. Tačiau šios Ženevos konvencijos nėra tiesiogiai susijusios su mūsų nagrinėjamu klausimu, jos tik patvirtino Hagos konvencijose įtvirtintas nuostatas dėl kariaujančių šalių apibūdinimo. 1929 m. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais 1 straipsnyje nurodoma, kad šia konvencija be apribojimų taikoma “visiems asmenims, minimiems 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1,2 ir 3 straipsniuose, kurie yra patekę į priešo nelaisvę”.

Būtent nagrinėjamu partizaninių kovų laikotarpiu įvyko didžioji tarptautinės karo ir humanitarinės teisės kodifikacija, apibendrinusi liūdną Antrojo pasaulinio karo patirtį. 1949 m. vykusios Ženevos diplomatinės konferencijos metu, kaip jau minėta, buvo priimtos keturios Ženevos konvencijos (toliau - 1949 m. Ženevos konvencijos) dėl karo aukų apsaugos. Tačiau Lietuvos partizanams taikyti normas, numatytas šiose konvencijose, nėra paprasta, nes jos įsigaliojo tik 1950 m. spalio 21 d. jau besibaigiant partizaniniam karui, o Sovietų Sąjunga jų dalyve tapo tik 1954 m. gegužės 10 d.³¹

Taigi, pagrindiniu teisės aktu, galiojusi partizaninių kovų laikotarpiu ir tiesiogiai susijusi su mūsų nagrinėjamu klausimu, buvo 1907 m. Hagos IV konvencija.

Šios konvencijos taikytinumo klausimą nagrinėjo 1945 m. Niurnbergo tarptautinis karo tribunolas. Teisiamųjų gynyba, remdamasi “visuotinio dalyvavimo” nuostata, įtvirtinta 1907 m. Hagos IV konvencijos 2 straipsnyje, ir nustatančia, kad sąlygos išdėstytos šioje konvencijoje, “taikomos tik susitariančioms valstybėms ir tik tuo atveju, jei visos kariaujančios šalys yra šios konvencijos šalys”, teigė, kad Vokietija Hagos konvencijos Antrojo pasaulinio karo metu netaikė pagrįstai, nes ne visos valstybės, dalyvavusios šiame

³⁰ J. Žilinskas. Lietuvos laisvės kovotojų ... // ten pat.

³¹ Ten pat.

kare, buvo šios konvencijos narėmis, tame tarpe ir Vokietija, Italija, Japonija, Sovietų Sąjunga bei kitos šalys.³²

Niurnbergo tribunolo nuosprendyje šiuo klausimu nurodyta, kad “1939 metais šias [Sausumos karo] taisykles, išdėstytas Konvencijoje, buvo pripažinusios visos civilizuotos tautos ir jos buvo laikomos karo įstatymais ir papročiais”.³³

Tai reiškia, kad pagrindinės karo veiksmų sausumoje taisyklės ir principai, išdėstyti 1907 m. Hagos IV konvencijoje, jau tuo metu turėjo visuotinai pripažintų paprotinių teisės normų statusą ir buvo privalomi visoms valstybėms, nepriklausomai nuo to ar jos buvo šios Konvencijos šalimis.

Vadinasi, Lietuvos partizanų kovų laikotarpiu turėtume taikyti tuos tarptautinės teisės šaltinius, kurie jau 1944-1953 m. buvo įgiję tarptautinės paprotinės teisės statusą.³⁴

Prie taikytinos teisės tuo laikotarpiu galėtume priskirti šiuos tarptautinės teisės aktus ir karo tribunolų sprendimus, aktualius partizaninio pasipriešinimo judėjimui:

1) 1899 ir 1907 m. Hagos II ir IV konvencijas dėl karo įstatymų ir papročių, kuriose nustatytos pagrindinės karo veiksmų sausumoje taisyklės, kombatanto samprata, belaisvių statuso pagrindai ir kiti klausimai;³⁵

2) 1929 m. Ženevos konvencijas dėl sužeistųjų ir ligonių mūšio lauke sąlygų pagerinimo bei 1929 m. Ženevos konvenciją dėl elgesio su karo belaisviais;

3) Tarptautinių karo tribunolų, po Antrojo pasaulinio karo nagrinėjusių Vokietijos ir Japonijos karo nusikaltėlių bylas, sprendimus, kaip teismo precedentes - pagalbinę priemonę teisės normoms nustatyti ir aiškinti, nustačiusius pasipriešinimo judėjimų okupuotoje teritorijoje teisėtumą ir partizanų atitikimą kombatanto statusui.

Apibendrinant šioje baigiamojo darbo dalyje išdėstytus argumentus, mūsų nuomone, galime daryti išvadą, kad siekiant atskleisti Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų statuso atitikimą teisėto kombatanto statusui reikėtų vadovautis aukščiau nurodytų tarptautinių karo tribunolų sprendimais, valstybių praktika ir tarptautinės teisės aktu reikalavimais, keliamais kombatantams – būti kariaujančios šalies organizuotų nereguliarių savanorių dalinių nariais, dalyvauti kovos veiksmuose šios šalies vardu ir interesais, taip pat atitikti 1907 m. IV Hagos konvencijos priedo 1 straipsnyje įtvirtintoms sąlygoms: turėti vadą,

³² 1946 m. rugsėjo 30 d. Niurnbergo tarptautinio karo tribunolo nuosprendis. *Нюрнбергский процесс над главными немецкими преступниками* / Ред. Р.А.Руденко. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1961. 7 том. Р.403.

³³ Ten pat. Р.404.

³⁴ J. Žilinskas. Lietuvos laisvės kovotojų ... // ten pat.

³⁵ Ten pat.

atsakingą už savo pavaldinius, turėti sutartinį skiriamąjį, gerai matomą iš toli ženklą, atvirai nešioti ginklus, vykdyti savo operacijas laikantis karo įstatymų ir papročių.

2. PARTIZANINIO KARO DALYVIŲ LIETUVOJE ATITIKIMAS KOMBATANTO STATUSUI

Dešimtmetį Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo vykęs ginkluotas pasipriešinimas dar vadinamas Lietuvos karu, rezistencija, partizaniniu karu - tai unikalūs, išskirtiniai reiškinys Lietuvos istorijoje. Tokiu jis yra laikomas įvertinus jo masiškumą (vien aktyviais ginkluoto pasipriešinimo dalyviais buvo apie 50 tūkst. žmonių, o visame pasipriešinimo judėjime, kaip pagrindžio organizacijų nariai, rėmėjai, partizanai dalyvavo daugiau kaip 100 tūkst.), trukmę (beveik 10 metų).³⁶

Lietuvoje vykęs ginkluotas pasipriešinimas susiformavo kaip atsakas į Lietuvos okupaciją, kuri jau savo esme buvo neteisėtas aktas tarptautinės teisės požiūriu, pažeidžiantis Tautų Sąjungos 1919 m. statutą, Briano Kelogo (Paryžiaus) 1929 m. paktą dėl atsisakymo nuo karo kaip nacionalinės politikos priemonės, Jungtinių Tautų 1945 m. Chartiją ir joje įtvirtintą principą, draudžiantį naudoti jėgą ir grasinti jėga. Todėl partizaninį pasipriešinimą Lietuvoje reikėtų vertinti kaip valstybės teisės į savigyną, vieną iš seniausių tarptautinės teisės institutų, įgyvendinimą.³⁷

Lietuvoje 1944-1953 m. vykęs ginkluotas pasipriešinimas Sovietų Sąjungos okupacijai ir aneksijai tarptautinės teisės požiūriu vertintinas kaip tarptautinis ginkluotas konfliktas.

2.1. Ginkluoto pasipriešinimo Lietuvoje priežastys, ištakos, raida

Lietuvos Respublika niekada nebuvo atsisakiusi savo suvereniteto Sovietų Sąjungos naudai ar kaip nors kitaip sutikusi su 1940 metais Sovietų Sąjungos įvykdyta aneksija, nes marionetinės struktūros, prašiusios priimti Lietuvą į SSRS, tebuvo sovietų įrankis ir Lietuvos Respublikai neatstovavo.³⁸

Tauta nuolat priešinosi okupacijai visomis jai prieinamomis priemonėmis ir, patogia progai pasitaikius, bandydavo atkurti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, taip išreiškdamą nekintančią Lietuvos valstybės poziciją nesutikti su okupacija ir aneksija. Labai panašūs pasipriešinimo okupacijai ir aneksijai procesai vyko Latvijoje bei Estijoje.

³⁶ Lietuva 1940-1990 /red. A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005. P. 347.

³⁷ J. Žilinskas. Lietuvos laisvės kovotojų ... // ten pat.

³⁸ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Vilnius: Rosma, 2005. P. 144.

Kaip konstatuojama Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo preambulėje “1940-1990 m. Lietuvoje įvairiomis formomis - karinėmis ir politinėmis - vyko pasipriešinimas (rezistencija) SSRS ir Vokietijos okupacinėms valdžioms” (analogiška nuostata apie pasipriešinimą 1940-1990 metų okupacijoms taip pat yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos įstatymo “Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos” preambulėje). Be abejo, akivaizdžiausiu ginkluoto Tautos pasipriešinimo įrodymu buvo 1941 metų birželio sukilimas ir 1944-1953 metų partizaninis karas.³⁹

Ginkluoto pasipriešinimo ištakas galima išvelgti jau antinacinių pasipriešinimo organizacijų dokumentuose ir veikloje. Ypač paminėtinos tokios organizacijos, kaip Lietuvių Fronto karinis padalinys „Kęstutis“, Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga, Vyriausiasis Lietuvių Komitetas (VLK), Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas (VLIK).

Vokiečių okupacinei valdžiai išsklaidžius VLIK'ą, karinėms struktūroms bandė vadovauti nacių okupacijos laikais susikūrusi Lietuvos Laisvės Armija (LLA). Ši organizacija turėjo veiklos programą, buvo numaciusi kovos strategiją ir taktiką. LLA įtaka buvo ženkli tiek partizanų programiniams dokumentams (jų daugelis vėliau buvo kuriami LLA statutų ir kitų norminių aktų pagrindu), tiek organizacinių vienetų kūrimui (ypač Aukštaitijoje ir Žemaitijoje).

Įvertinant pokario ginkluoto pasipriešinimo intensyvumą, būdus, partizanų kovos strategiją ir taktiką, bendros vadovybės kūrimo ir organizacinių struktūrų centralizacijos bruožus, taip pat okupantų represinių organų taikytus slopinimo veiksmus sąlygiškai 1944-1953 m. Lietuvos partizaninį karą galima suskirstyti į tris etapus: 1944 m. liepa - 1946 m. gegužė; 1946 m. gegužė - 1948 m. lapkritis ir 1948 m. lapkritis - 1953 m. gegužė.⁴⁰

Pirmajam laisvės kovų etapui būdingi visuotinio sukilimo, teritorinės gynybos - pozicinio karo elementai.

Tebevykstantis Antrasis pasaulinis karas suteikė specifinių bruožų ir Lietuvoje vykusiems procesams. Būtent tai lėmė didelių laisvės kovotojų būrių susidarymą (vyrai vengė mobilizacijos - reikėjo sulaukti karo pabaigos, su kuria turėjo baigtis ir sovietų okupacija), LLA ir kitos organizacijos buvo numacišios galimybę sukilti.⁴¹

Pirmajame etape smulkesni partizanų būriai pradėjo jungtis į stambesnius vienetus, sudarydami teritorines-organizacines struktūras - partizanų apygardas. Šis jungimosi procesas

³⁹ D. Žalimas Lietuvos Respublikos nepriklausomybės... . Ten pat.

⁴⁰ D. Kuodytė ir kt. Laisvės kovos... . P.8.

⁴¹ A. Anušauskas ir kt. Lietuva 1940-1990. P.315.

baigėsi tuo, kad 1946 m. rudenį iš esmės susiformavo ginkluoto pasipriešinimo organizacija, kurią sudarė 7 partizanų apygardos. Pirmosios susikūrusios partizanų apygardos perėmė LLA organizacinę struktūrą ir buvo suformuotos apygardų-batalionų-kuopų-būrių principu. Visoje Lietuvoje buvo išplitę LLA statutai, kurių pagrindu vėliau buvo kuriami partizanų teisės aktai.

Lietuvos partizanai vykdė teritorinę gynybą, naktimis kontroliuodavo kone visą Lietuvos teritoriją, išskyrus miestus. Partizanų gretose susitelkė keliasdešimt tūkstančių vyrų. Dideli, iki kelių šimtų vyrų būriai jau 1944 m. pabaigoje stodavo į atkaklius mūšius (pvz. Kalniškės, Paliepių, Virtukų ir kt.), turėjusius pozicinio karo požymių. Partizanai tuo metu turėjo net pabūklų.⁴² Šiuo laikotarpiu žuvo apie 10 tūkst. laisvės kovotojų - apie pusę visų žuvusiųjų per visą ginkluotosios rezistencijos laikotarpį.

Pasibaigęs Antrasis pasaulinis karas ir 1945 m. įvykusi Potsdamo konferencija laukto išsivadavimo neatnešė. Partizanų vadai suprato, kad reikia keisti kovos taktiką – nuo teritorinės gynybos ir pozicinio karo pereiti prie partizaninių kovos veiksmų: pasalų, okupacinės valdžios priemonių boikotavimo ir kt. Tausojant jėgas pradėta vengti atvirų kautynių su NKVD kariuomenės daliniais. Daug laisvės kovotojų legalizavosi. Partizanų skaičius sumažėjo nuo keliasdešimties tūkstančių iki kelių tūkstančių. Tapo būtina suformuoti vieningą rezistencijos vadovybę, pajėgią vadovauti išsilaisvinimo kovai ir atstovauti Lietuvą tarptautinėse institucijose. Nuo 1946 m. pavasario suintensyvėjo ryšių su kitomis apygardomis paieškos ir vyriausiosios vadovybės formavimas.⁴³

Antrąjį kovų etapą galima apibūdinti kaip susiformavusių teritorinių partizaninių vienetų - apygardų veiklos metą. Tuomet tapo aiški partizanų karinė struktūra, tolesnės centralizacijos kryptys. Antrojo kovų etapo pabaigoje buvo suformuoti trys regioniniai vadovavimo apygardoms centrai: Pietų, Rytų ir Vakarų Lietuvos partizanų sričių (pavadintų Nemuno, Karaliaus Mindaugo (Kalnų) ir Jūros slapyvardžiais) štabai.⁴⁴

Antrame etape prasidėjusį vieningos vadovybės kūrimo procesą netruko įsijungti okupacinės-represinės žinybos – NKVD (MVD) ir NKGB (MGB), pradėjusios taikyti efektyvesnius pagrindžio naikavimo būdus. Prasidėjo pasalų organizavimas, agentų verbavimas ir jų siuntimas į partizanų aplinką, agentų smogikų siautėjimas.

Kaip tik tada išryškėjo svarbiausios partizanų veiklos kryptys: okupacinės valdžios rinkimų boikotas, priešinimasis ūkininkų terorizavimui ir Lietuvos kolonizavimui,

⁴² Ten pat. P.18.

⁴³ N. Gaškaitė ir kt. Lietuvos partizanų kovos... P.74.

⁴⁴ Ten pat.

šnipų ir kolaborantų naikinimas ir kt. Buvo pralaužta “geležinė uždanga” – užmegzti ryšiai su Lietuvos laisvinimo darbą užsienyje dirbančiomis lietuvių organizacijomis.

Šiuo laikotarpiu buvo parengti svarbiausi partizanų veiklą reglamentuojantys teisės aktai - statutai ir taisyklės, sukurta efektyvi ryšių tarp organizacinių vienetų sistema.

Kai kuriose apygardose jau 1946 m. pavasarį buvo įvesti visi išoriniai reguliariosios kariuomenės kario atributai: Lietuvos kariuomenės uniforma, partizanų skiriamieji ir pasižymėjimo ženklai, nustatyta partizanų laipsnių suteikimo tvarka, įvestos apmokymų programos ir kt.⁴⁵ Miškuose liko tik pasiryžę ginkluotai kovai vyrai.

Vis didesnę reikšmę įgijo spauda. 1946-1947 m. visose apygardose buvo įkurti informacijos, spaudos ir propagandos skyriai. Per visą laikotarpį ilgiau ar trumpiau buvo leidžiami beveik 80 pavadinimų periodiniai leidiniai, kurių tiražai svyravo nuo keliasdešimt iki kelių tūkstančių egzempliorių.⁴⁶

Trečiasis laisvės kovų etapas pažymėtas didžiausiu organizuotumu ir vieningos partizanų vadovybės veikla. Buvo galutinai atsisakyta nuostatos kurti vyriausiąją politinę pasipriešinimo vadovybę iš legaliai gyvenančių asmenų.

1949 m. vasario 2-22 d. vykęs partizanų vadų suvažiavimas buvo ypač svarbiu įvykiu partizanų kovos istorijoje. Pirmą kartą posėdžiuose buvo atstovaujami visos Lietuvos laisvės kovotojai. Suvažiavime įkurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis (LLKS) – karinė visuomeninė savanorių organizacija, vienijusi visas pasipriešinimo karines visuomenines gruputes. Suvažiavime išrinkta Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba, sudaryta partizanų Vyriausioji vadovybė, kuri įkūnijo tiek politinę, tiek karinę okupuoto krašto valdžią ir tapo aukščiausiuoju valdžios organu okupuotame krašte. Suvažiavimo metu 1949 m. vasario 16 d. buvo priimtas vienas svarbiausių to meto dokumentų - LLKS Tarybos politinė deklaracija, paskelbusi partizanų valdžios legitimumą ir numčiusi veiklos gaires iki pat Lietuvos valstybingumo atkūrimo. Taigi, būtent partizaninio judėjimo vadovybė tapo aukščiausiąja teisėta Lietuvos politine ir karine valdžia.

Vyriausioji vadovybė vadovavo apygardoms per regioninius centrus - partizanų sričių štabus. Partizanų bebuvo apie tūkstantį, tačiau svarbiausi organizaciniai vienetai ir štabai veikė.⁴⁷

Vyriausios vadovybės parengti teisės aktai reglamentavo visų partizanų dalinių veiklą, LLKS spauda platinta visoje Lietuvos teritorijoje. Patikslintos apygardų ribos, įvestas

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ A. Anušauskas ir kt. Lietuva 1940-1990. P.321.

⁴⁷ N. Gaškaitė ir kt. Lietuvos partizanai ... P.21.

rajoniniu principu sudarytas organizacinis vienetas – tėvūnija, kuri apėmė 2-4, o nuo 1950 m. - 3-8 valsčių teritoriją. Vėliau, nuolat trūkinėjant ryšiams, tėvūnijos buvo ruošiamos savarankiškam veikimui, pradėtas riboti naujų partizanų priėmimas.

Užsitęsusi kova, patriotiško kaimo - partizanų atramos sunaikinimas, rafinuotos MGB provokacijos pranoko kai kurių kovotojų jėgas - prasidėjo išdavystės, suintensyvėjo suimtų partizanų verbavimai, legendinių štabų iš provokatorių kūrimas, partizaninių struktūrų naikinimas. Daugiausia LLKS vadovybės pastangų pareikalavo nuolat sunaikinamų partizanų štabų atkūrimas, ryšių tarp junginių atnaujinimas.

1952-1953 m. partizanų štabai vienas po kito buvo sunaikinti. 1953 m. gegužės mėnesį suėmus LLKS Tarybos prezidiumo pirmininką J.Žemaitį, organizuotas partizaninis karas pasibaigė. Likę pavieniai kovotojai ar jų grupelės palaipsniui buvo sunaikinti (paskutiniai partizanai žuvo 1965 m.).

2.2. Ginkluoto pasipriešinimo organizacinių struktūrų apibūdinimas

2.2.1. Ginkluoto pasipriešinimo organizacijų pobūdis ir tikslai

Ginkluoto pasipriešinimo organizacijų, veikusių Lietuvoje, pobūdis ir pagrindiniai tikslai įvardinti šių organizacijų programiniuose dokumentuose – nuostatuose, įstatuose, statutuose, programose ir deklaracijose.

Pavyzdžiui, Lietuvos Laisvės Armija įvardijama kaip – “lietuvių tautinė, karinė ir politinė slapta organizacija, veikianti karo stovyje”,⁴⁸ Dzūkijos partizanų rinktinė – “karinė ginkluota organizacija”⁴⁹, LLKS – “karinė visuomeninė savanorių organizacija, veikianti slapta, karo stovyje”.⁵⁰

Visų Lietuvoje veikusių pasipriešinimo organizacijų strateginiu tikslu buvo laisvos, nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimas. Šis tikslas nepasikeitė nuo pat okupacijų pradžios 1940 m. Jis deklaruojamas visuose partizanų dokumentuose, pradedant pirmaisiais statutais ir baigiant jau minėta vieningos partizanų vadovybės - Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Deklaracija.

2.2.2. Organizacinių struktūrų raida

Jau pirmaisiais partizanų kovos metais išryškėjo karinės teritorinės struktūros - rinktinės, apygardos rėmai. Tai kariniai teritoriniai vienetai, turėję savo štabus ir vadus bei

⁴⁸ Ten pat. P.53.

⁴⁹ Ten pat. P.139.

⁵⁰ Ten pat. P.322.

veikę subordinacijos principu. Kaip jau minėta rinktinės paprastai sudarydavo keletas batalionų (nuo 1949 m. vadintų tėvūnijomis), grupių ar kuopų. Rinktinės veikimo teritorija dažniausiai atitikdavo apskrities teritoriją. Partizaninio karo pradžioje, 1944-1945 m., kai kurios rinktinės susikūrė ir veikė savarankiškai. Rinktinėms vadovauti apygardos vadas skirdavo smulkesniųjų vienetų (batalionų, kuopų ar būrių) vadus. Vietoj sunaikintų ar suirusių steigėsi naujos rinktinės kitais pavadinimais arba apygardos vado iniciatyva buvo atkuriamos senosios. Įvairiu laiku Lietuvoje veikė iki 30 rinktinių.

Keletas rinktinių sudarė apygardą ir buvo pavaldžios jos vadovybei, t.y. apygardos štabui, kurį sudarė operatyvinis, organizacinis, žvalgybos-kontržvalgybos, ūkinis, sanitarinis skyriai. Apygardų vadai dažniausiai būdavo renkami iš štabo pareigūnų ar rinktinių vadų - tokiu būdu vyko natūrali rotacija, įgalinanti išskirti gabiausius partizanus. Nuo 1949 m., įkūrus Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį, apygardos vadą tvirtindavo srities vadas.⁵¹

Anksčiausiai, 1944 m., buvo įkurta Vyčio apygarda, 1945 m. įsikūrė Didžiosios Kovos (DKA), Žemaičių, Vytauto, Dainavos, Tauro, 1946 m. - Jungtinė Kęstučio, 1947 m. Algimanto, 1948 m. Prisikėlimo. Taigi, vienu metu Lietuvoje veikė partizanų 9 apygardos.⁵²

Kelios apygardos sudarė stambiausią karinį teritorinį vienetą - sritį. Pirmoji 1946 m. balandžio 9 d. buvo įkurta Pietų Lietuvos (nuo 1949 m. rudens vadinosi Nemuno sritimi), suvienijusi Tauro (Suvalkijoje) ir Dainavos (Dzūkijoje) apygardas; 1947 m. sausį buvo įkurta Šiaurės Rytų Lietuvos (nuo 1948 m. rugpjūčio - Karaliaus Mindaugo, vėliau - Kalnų) sritis, suvienijusi Aukštaitijoje kovojusias Vyčio, Didžiosios Kovos, Vytauto ir Algimanto apygardas; 1948 m. gegužės 5 d. - Vakarų Lietuvos (nuo 1949 m. rudens - Jūros) sritis, Žemaitijoje suvienijusi Kęstučio, Prisikėlimo ir Žemaičių apygardas.⁵³

Kaip jau minėta, užbaigus pasipriešinimo judėjimo centralizacijos procesą, 1949 m. vasario mėn. 10 d. buvo įkurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis - karinė visuomeninė savanorių organizacija, suvienijusi visas ginkluoto pasipriešinimo pajėgas; sudaryta partizanų Vyriausioji vadovybė, tapusi aukščiausiąja teisėta Lietuvos politine ir karine valdžia.

Sąjūdžio tikslas - "atstatyti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvos Respubliką".⁵⁴ LLKS vadovo ir jį tvarkė Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo pirmininkas. Jis buvo tiesioginis viso Sąjūdžio organizacinių vienetų (dalinių) ir laisvės kovotojų vadas. Sąjūdžio gynybos pajėgoms vadovavo ir jas tvarkė LLKS Gynybos pajėgų vadas, tiesiogiai pavaldus

⁵¹ Ten pat.

⁵² Ten pat. P.10.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Ten pat. P.322.

LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkui. Jam betarpiškai buvo pavaldūs sričių vadai ir Sąjūdžio Gynybos pajėgų skyrių viršininkai.

1949 m. vasario mėn. patvirtinus LLKS statutą, buvo nustatyta galutinė sąjūdžio organizacinė struktūra. Šiuo statutu nustatyta, kad LLKS organizaciniai vienetai (partizanų daliniai) skirstomi į stambesnius, smulkesnius, atskirus organizacinius vienetus ir vadovybės dalinius:

“1. Sąjūdžio stambesni organizaciniai vienetai - tai:

1) sritis – savo sudėtyje turi srities vadą, štabą, visuomeninę dalį ir keletą apygardų;
2) apygarda – savo sudėtyje turi apygardos vadą, štabą, visuomeninę dalį ir keletą rinktinių;

3) rinktinė – savo sudėtyje turi rinktinės vadą, štabą, visuomeninę dalį ir keletą tėvūnijų;

4) tėvūnija – savo sudėtyje turi tėvūnijos vadą, štabą, visuomeninę dalį ir keletą smulkesnių organizacinių vienetų; tėvūnijos veikimo plotas – 2-4 valsčių plotas (pagal nepriklausomos Lietuvos administracinį padalinimą).

2. Sąjūdžio smulkesni organizaciniai vienetai - tai:

1) kuopa – savo sudėtyje turi kuopos vadą, kuopos vado padėjėją, kuopos visuomenininką, kuopos ūkvedį ir 1-3 būrius, bet iš viso ne mažiau 40 partizanų; normali kuopos sudėtis 52 partizanai, didžiausia – 150;

2) būrys – savarankiškas kautynių ir ūkinis vienetas, savo sudėtį turi būrio vadą, būrio visuomenininką, būrio ūkvedį ir 1-2 skyrius, bet iš viso ne mažiau kaip 12 partizanų; normali būrio sudėtis 27 partizanai, didžiausia – 39;

3) skyrius – mažiausias kautynių vienetas, savo sudėtį turintis skyriaus vadą ir 2 grandis; mažiausia sudėtis skyriuje 6 partizanai, normali sudėtis – 9 partizanai, didžiausia – 11;

4) grandis – neskaidomas organizacinis vienetas, savo sudėtyje turintis grandies vadą ir 2-4 partizanus.

3. Atskiras organizacinis vienetas – betarpiškai įeina į dviem ar daugiau laipsnių aukštesnio organizacinio vieneto sudėtį.

4. Vadovybės dalinys – būrio ar bet kurio už jį aukštesnio organizacinio vieneto vadovybės nariai, drauge su vadovybės pagalbiniais pareigūnais ir priskirtais prie vadovybės partizanais”.⁵⁵

⁵⁵ Ten pat.

Taip atrodė 1949 m. galutinai susiformavusi partizanų karinė struktūra, kuri išliko iki partizaninio karo pabaigos, 1953 m. (žiūrėti 1 ir 2 priedą).

2.2.3. Teisės aktai

Ginkluoto pasipriešinimo organizacijos Lietuvoje leido savo teisės aktus – įsakymus, instrukcijas, nuostatus, įstatus, statutus, programas, deklaracijas.

Partizanų teisės aktai nustatė kovos tikslus, uždavinius ir būdus, ginkluoto pasipriešinimo organizacijų struktūrą, partizanų dalinių vadų funkcijas, teises ir pareigas, dalinių formavimo principus, asmenų priėmimo į partizanų dalinius tvarką, priesaikos tekstą, partizanų skatinimo, vidaus drausmės ir partizanų teismų sistemą, baudžiamosios teisės normas, santykius su vietos gyventojais, apsirūpinimo maistu, apranga, ginkluote būdus ir tvarką ir pan.

Pirmame kovos etape partizanų daliniai pagrinde vadovavosi Lietuvos kariuomenės statutais. Rengiant rinktinių, apygardų norminius dokumentus remtasi LLA teisės aktų nuostatomis.

1949 m. įkūrus Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį, buvo parengti Sąjūdžio teisės aktai, kuriais privalėjo vadovautis visi partizanų daliniai – LLKS statutas, LLKS įstatai, LLKS Tarybos Prezidiumo statutas, LLKS Tarybos politinė deklaracija, LLKS Drausmės statutas, LLKS Administracinio baudimo taisyklės, LLKS Baudžiamasis statutas, LLKS Teismų nuostatų projektas, LLKS Baudžiamųjų nuostatų projektas, LLKS Tarybos nutarimas dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykių pobūdžio, LLKS Tarybos Prezidiumo nutarimas dėl Visuomeninės dalies veiklos bei sąjūdžio spaudos, LLKS atžymėjimų skyrimo taisyklės, Laisvės kovotojo Tėvynei pareigų ėjimo lapo taisyklės ir kt.

2.2.4. Laisvės kovotojų rūšys ir jų apibūdinimas

Ginkluoto pasipriešinimo organizacijų teisės aktuose buvo apibrėžta ir laisvės kovų dalyvio sąvoka.

Antai 1944 m. liepos 20 d. Lietuvos Laisvės Armijos vado įsakymu LLA buvo skirstoma į 2 sektorius: veikiantį sektorių – VS ir organizacinį sektorių – OS: “Veikiantis sektorius formuojamas iš partizanų ir kitų į LLA priimtų savanorių, tinkamų rikiuotei. <...> Organizacinį sektorių sudaro LLA nariai, kurie netinka rikiuotei. <...> Jie turi nuolatinę gyvenamąją vietą ir organizuoja LLA ūkinę veiklą, taip pat atlieka žvalgybos ir vietinės

savisaugos funkcijas”.⁵⁶ Kitame 1944 m. gruodžio 10 d. LLA Vyriausiojo Vanagų vado įsakyme LLA veikiančio sektoriaus nariai buvo vadinami “Lietuvos partizanais – LLA vanagais”.⁵⁷ Vėlesniuose LLA vado įsakymuose veikiančiojo sektoriaus nariai vadinami “partizanais”.⁵⁸

1945 m. vasarą Dzūkų rinktinėje partizanai buvo skirstomi į “tikruosius, kandidatus ir rėmėjus”.⁵⁹ Tuo laikotarpiu Dzūkijoje partizanų dokumentuose laisvės kovotojai buvo vadinami “partizanais” arba “žaliukais”.

Galutinai laisvės kovų dalyvių sąvoka buvo apibrėžta ir nustatytos jų rūšys 1949 m. vasario mėn. parengtuose LLKS įstatuose. Sąjūdžio dalyviai buvo skirstomi į sąjūdžio narius ir sąjūdžio bičiulius. Sąjūdžio nariais buvo laikomi asmenys, davę nustatyto turinio priesaiką ar iškilmingą pasižadėjimą.

Sąjūdžio nariai buvo vadinami laisvės kovotojais ir skirstomi į: 1) laisvės kovotojus – partizanus; 2) laisvės kovotojus – slapukus; 3) laisvės kovotojus – kandidatus; 4) laisvės kovotojus – talkininkus; 5) garbės laisvės kovotojus.

Laisvės kovotojai-partizanai - tai LLKS organizacinių vienetų nariai (partizanų dalinių kovotojai).

Laisvės kovotojai-slapukai - tai partizanų rezervinių padalinių nariai. Jie gyveno legaliai, turėjo pastovų ryšį su partizanais, organizavo partizanų ūkinę veiklą (“partizanų medžiaginių rėmimą”), vykdė įvairias užduotis, reikalui esant, dalyvavo karinėse operacijose.

Laisvės kovotojai-talkininkai - tai partizanų ryšininkai ir aktyvūs rėmėjai. Ryšininkai atlikdavo konkrečias partizanų užduotis - palaikydavo ryšius tarp partizanų dalinių, rinko žvalgybinius duomenis, platindavo pogrindžio spaudą, aprūpindavo partizanus priemonėmis, būtinomis pogrindžio spaudai leisti ir pan. Aktyvūs rėmėjai - tai asmenys, partizanams teikę nuolatinę materialinę paramą, įrangę, globoję partizanų slėptuves, aprūpinę juos maistu ir pan.

Sąjūdžio bičiuliais buvo laikomi asmenys, savanoriškai įvykdantieji teisėtus laisvės kovotojų-partizanų pageidavimus, siekiančius sąjūdžio tikslų įgyvendinimo.⁶⁰

Taigi, apibendrinus galima daryti išvadą, kad **Lietuvos laisvės kovotojas-partizanas** – tai karys savanoris, karinės visuomeninės slaptai karo stovyje veikusios

⁵⁶ D.Kuodytė ir kt. Laisvės kovos... P.57.

⁵⁷ Ten pat. P.67.

⁵⁸ Ten pat. P.78.

⁵⁹ Ten pat. P.139.

⁶⁰ Ten pat. P.346.

savanorių organizacijos, kurios tikslas – atkurti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvos Respubliką, narys, davęs nustatyto turinio priesaiką ar iškilmingą pasižadėjimą.

Laisvės kovotojams-partizanams buvo keliama gana aukšti reikalavimai.

Pavyzdžiui, 1945 m. Dzūkijos rinktinės štabo parengtose “Dzūkijos partizanų veiklos taisyklėse” nurodyta, kad “Partizanų rinktinės narys – kovotojas drausmingas, karštai mylįs Tėvynę ir pasiryžęs dėl jos mirti, narsus, stiprios valios, pasitikįs savim ir savo vadais, kantrus, pastovus ir atkaklus – toks buvo Lietuvos kovotojas nepriklausomybės kovų laikais, toks jis turi būti visada, toks jis ir bus. <...> Lietuvis partizanas turi pilnai įsisamoninginti, kas yra partizanas, jo paskyrimą, kovos būdą, o ypač gyvai pajusti didelį skirtumą nuo bandito. <...> Žygyje ar kautynėse privalo griežtai vadovautis Lietuvos kariuomenės statutų atitinkamais reikalavimais”.⁶¹

1949 m. LLKS įstatai nustatė, kad “Sąjūdžio nariu gali būti kiekvienas doras, santūrus ir susipratęs Lietuvos gyventojas, savo noru sutinkąs ir galįs vykdyti atitinkamas sąjūdžio nario pareigas.” Tačiau Sąjūdžio nariu negali būti “asmuo, įvykdęs nusikaltimą, už kurį sąjūdžio Baudžiamajame Statute numatytas pašalinimas iš sąjūdžio ar aukštesnė bausmė; nepilnaprotis ir asmuo, jaunesnis kaip 17 metų amžiaus”.⁶²

Siekiant apsaugoti partizanų dalinius nuo atsitiktinių, partizanei kovai netinkančių asmenų bei sovietinio saugumo agentų, priėmimui į partizanus buvo nustatytos gana griežtos taisyklės.

Antai “Dzūkijos partizanų veiklos taisyklėse” nurodoma, kad: “Naujas kovotojas į partizanus priimamas partizanams sutikus, turintis tinkamų žmonių rekomendacijas ar rūpestingai ištyrus asmenį, būdą, įsitikinimus, ir stojimo priežastį.”⁶³ 1950 m. LLKS Kalnų srities Vyčio apygardos štabo informacijos viršininko Vakario nurodyme tėvūnijų vadams “Dėl LLKS narių priėmimo taisyklių” sakoma: “Priimant naujus narius į partizanų eiles, reikalinga kuo <...> tiksliausiai ir kuo smulkiausiai kandidatus iširti. <...> Naujus narius priima partizanų būrio vadas, pasitaręs su vyresniaisiais būrio partizanais”.⁶⁴

Partizanavimo pradžią žymėjo priesaika, kuri buvo viena iš pagrindinių sąlygų stojant į partizanų dalinius. Ja buvo siekiama drausminti laisves kovotojus.

Įvairių partizanų dalinių priesaikos tekstas buvo panašus – partizanas prisiekdamas įsipareigodavo negailėdamas jėgų ir gyvybės ginti nuo priešų valstybę, tautą ir

⁶¹ Ten pat. P.140-141.

⁶² Ten pat. P.346.

⁶³ Ten pat. P.141.

⁶⁴ Ten pat. P.238.

nepriklausomybę, sąžiningai vykdyti vadovybės įsakymus, šventai saugoti paslaptis, patvirtindavo žinojimą, kad už priesaikos sulaužymą gresia mirtis.

Priesaika paprastai buvo priima iškilmingai prieš partizanų rikiuotę. Priesaiką priimdavo dalinio vadas, esant galimybei dalyvaudavo kunigas.

2.2.5. Laisvės kovotojų atžymėjimų⁶⁵ sistema

Laisvės kovotojams skatinti reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų pavyzdžiu buvo įvesta partizanų atžymėjimų sistema – pasižymėjimo už nuopelnus ženklai, sužeidimo ženklai ir partizanų vyresniškumo laipsnių ženklai, atitikę Lietuvos kariuomenės laipsnius. Už kruopštų pareigų ėimą, narsą mūšyje ar specialių uždavinių vykdymą partizanui galėjo būti pareikšta padėka, išleidžiama atostogų, perkeliama į aukštesnes pareigas ar suteikiamas garbės ženklas.

Galutinai partizanų atžymėjimų ir laipsnių sistema susiformavo 1949 m. priėmus LLKS teisės aktą „Lietuvos Laisvės kovos Sąjūdžio atžymėjimai“.⁶⁶ Šiuo teisės aktu nustatytos partizanų atžymėjimų rūšys, jų skyrimo ir nešiojimo tvarka.

Bendrieji LLKS atžymėjimai buvo skirstomi į padėkas ir Laisvės Kovos Kryžiaus atžymėjimus (3-jų laipsnių Laisvės Kovos Kryžiaus pasižymėjimo lapas, 3-jų laipsnių Laisvės Kovos Kryžius ir Laisvės Kovos Karžygio garbės vardas). Specialieji atžymėjimai buvo skirstomi į sužeidimo ženklus ir partizanų vyresniškumo ženklus.

Partizanų vyresniškumo laipsniais buvo vadinami sąjūdžio atžymėjimai, teikiami laisvės kovotojams-partizanams ir parodantieji turinčių sugebėjimą vadovauti ir eiti kitas sąjūdžio organizacines pareigas. Partizanų vyresniškumo laipsniai buvo šie: partizanų eilinis, partizanų grandinis, partizanų jaunesnysis puskarininkis, partizanų puskarininkis, partizanų viršila, partizanų jaunesnysis leitenantas, partizanų leitenantas, partizanų kapitonas, partizanų majoras, partizanų pulkininkas leitenantas, partizanų pulkininkas, partizanų generolas.

Partizanų laipsniams atitiko šios ir joms tolygios pareigos: partizanų jaunesnysis puskarininkis – grupės vadas, partizanų puskarininkis – skyriaus vadas, partizanų viršila – būrio vadas, partizanų jaunesnysis leitenantas – kuopos vadas, partizanų leitenantas – tėvūnijos vadas, partizanų kapitonas – rinktinės vadas, partizanų majoras – apygardos vadas, partizanų pulkininkas leitenantas – srities vadas, partizanų pulkininkas – Gynybos pajėgų vadas, partizanų generolas – LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas.

⁶⁵ Terminu „atžymėjimai“ partizanai vadino apdovanojimus, sužeidimo ženklus ir partizanų laipsnius.

⁶⁶ Ten pat. P.359.

Partizanų laipsnių žymės buvo nustatytos tokios pat, kaip ir nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje, tik skersai antpetį, žemiau laipsnių ženklų, buvo prisiūta 7-8 mm pločio žalia juostelė. Saugumo sumetimais antpečius buvo rekomenduojama nuimti.

2.2.6. Laisvės kovotojų drausmės užtikrinimas

Partizanų vadai puikiai suprato, kad laisvės kovotojų daliniai turi būti drausmingi, nes kovai užsitęsus jie gali tapti sunkiai valdomomis neorganizuotomis grupėmis.

Partizanų drausmės klausimas buvo sprendžiamas vidaus santykius reguliuojančiais aktais (statutais, baudžiamaisiais ir drausmės nuostatais). Šie aktai 1947 m. pabaigoje buvo parengti beveik visose apygardose.

Antai 1944 m. birželio 19 d. Lietuvos Laisvės Armijos vado Kazio Veveriskio-Senio patvirtintuose „Vanagų drausmės nuostatuose“ rašoma, kad „Partizanas šimtą kartų turi būti drausmingesnis už reguliariosios armijos karį“.⁶⁷ LLA 3-sios Vytauto apygardos vado Bronius Zinkevičius-Algimanto 1946 metais patvirtintoje instrukcijoje nurodoma: „Vanagų drausmė turi būti geležinė. Ji reikalinga: a) mums patiems susitvarkyti, b) mūsų karinės LLA organizacijos bei jos viršininkų-vadų autoritetui išlaikyti tiek visuomenės, tiek ir pačių vanagų tarpe, c) pagrindiniams kovos dėl laisvės uždaviniams atlikti“.⁶⁸ 1946 m. liepos 6 d. Tauro apygardos vado įsakyme rinktinių vadams dėl priemonių partizanų drausmei užtikrinti rašoma, kad „Laisvės kovotojų organizacija yra karinė, todėl visur ir visuomet turime būti kariais. <...> Įsakymus, gautus iš aukštesnės vadovybės, turi vykdyti visi“.⁶⁹

Laisvės kovotojai, nesilaikantys drausmės nuostatų reikalavimų, nepaklūstantys vado įsakymams, pažeidę drausmę ar įvykdę nusikaltimus buvo traukiami griežton atsakomybėn.

Antai 1946 m. rugpjūčio 15 d. Tauro apygardos vadovybės parengtuose partizanų „Drausmės nuostatuose“ nurodomos šios bausmių rūšys prasižengusiems laisvės kovotojams ir vadams: įspėjimas, viešas ar neviešas papeikimas, neišleidimas iš dalinio, skyrimas be eilės darbams ar tarnybai, pažeminimas pareigose, perkėlimas į kitą dalinį, atėmimas teisės nešioti kautynių ginklą iki 15 parų, išmetimas iš organizacijos, atimant kovotojo vardą ir mirties bausmė. Laisvės kovotojams bei jų vadams teisti sudaromi Brolių teismai ir Karo lauko teismai. Karo lauko teismui perduodamos spręsti bylos dėl šių nusikaltimų –

⁶⁷ N. Gaškaitė ir kt. Lietuvos partizanai P.90.

⁶⁸ Pocius M. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje 1944-1953 m.: kova su kolaboravimu kaltintais gyventojais: daktaro dis. hum. mokslai: istorija. Klaipėdos universitetas – Lietuvos istorijos institutas, Klaipėda-Vilnius, 2005. P.129-130.

⁶⁹ Ten pat. P.213-214.

girtuokliavimo, gaudų skleidimo, vagystės, viršininkų įsakymo nevykdymo, užmigimo sargyboje ar tarnyboje, išprievartavimo, savavališko gyventojų žudymo bei jų turto grobimo, organizacijos paslapčių išdavimo priešui, įžeidimo viršininko veiksmu, šnipinėjimo prieš naudai, bendradarbiavimo su priešu.⁷⁰

Pavyzdžiui, 1945 m. Tauro apygardoje partizanas Stasys Bubinas už nesiliaujančią nekaltų tautiečių prievartavimą buvo kelis kartus perspėtas, liepta sugrąžinti nukentėjusiems pagrobtus daiktus, buvo sušaudytas visos rinktinės akivaizdoje. 1949 m. birželio mėn. buvę Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės partizanai Alfonsas Bucevičius-Studentas, Julius Jarmalavičius-Tankistas ir Stasys Burneika-Vyturys, LLKS Gynybos pajėgų vado A. Ramanausko-Vanago sudaryto karo lauko teismo sprendimu buvo sušaudyti už žmonių plėšimą, palaidą gyvenimą ir “nepagrįstus nužudymus”.⁷¹

Karo lauko teismai turėjo partizanų daliniuose įvesti karišką drausmę. Jie buvo steigiami prie partizanų apygardų, o atskirais atvejais – prie rinktinių ar smulkesnių organizacinių vienetų.⁷²

Karo lauko teismai vadovavosi partizanų drausmės nuostatais, karo lauko nuostatais, LLKS baudžiamuoju statutu, sąjūdžio teismo santvarkos statutu, sąjūdžio teismo proceso taisyklėmis. Kuriant šiuos teisės aktus buvo naudotasi tarpukario laikais galiojusiais Lietuvos kariuomenės drausmės statutais, karo lauko bei kitų teismų nuostatais, juos papildant ir pritaikant laisvės kovų aplinkybėms.

Partizanų drausmės palaikymo ir bausmių reguliavimo dokumentuose atsiskleidė partizanų vadų moralinės nuostatos, kovotojų elgesio siekiamybė, tačiau palaikyti karišką drausmę dešimt metų besitęsiančiame partizaniniame kare buvo nelengvas uždavinys.

Nors Lietuvos Respublika ir nesugebėjo suformuoti tikros ir užsienio valstybėse pripažintos vyriausybės, kuri visiškai atstovautų okupuotai tautai (veikė diplomatinė tarnyba ir Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas), partizaninio judėjimo tikslai (atkurti Lietuvos nepriklausomybę ir demokratinę santvarką), jo mastas ir turėtas tautos palaikymas leidžia teigti, kad, kaip nustatyta “Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso” įstatymo preambulėje, būtent partizaninio judėjimo vadovybė buvo aukščiausioji teisėta Lietuvos politinė ir karinė valdžia.⁷³

⁷⁰ Ten pat. P.149-153.

⁷¹ M. Pocius. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje... .P.200.

⁷² D.Kuodytė ir kt. Laisvės kovos... . P.181.

⁷³ J. Žilinskas. Lietuvos laisvės kovotojų ... // ten pat.

Apibendrinant galima teigti, kad ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje buvo organizuotas - turėjo savo vadovybę, organizacinę struktūrą, teisės aktus, vidaus drausmės sistemą, užtikrinančią tarptautinės karo teisės normų laikymąsi, baudžiamuosius statutus, partizanų karo lauko teismus. Taigi, manome, kad Lietuvos partizanų daliniai atitiko šio darbo pirmoje dalyje išdėstytus 1907 m. Hagos IV konvencijos reikalavimus, keliamus nereguliaciniams savanorių daliniams.

2.3. Vadas, atsakingas už pavaldinius

Kaip dėstėme šio darbo pirmoje dalyje, tarptautinės ginkluoto konflikto teisės aktai reikalauja, kad kiekvienas ginkluotųjų pajėgų dalinys, dalyvaujantis ginkluotame konflikte, turėtų vadą, atsakingą už savo pavaldinius.

Visi Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo daliniai buvo vadovaujami asmenų, atsakingų už savo pavaldinius. Vado vaidmuo pasipriešinimo organizacijoje buvo labai svarbus - nuo jo patirties, sumanumo, organizacinių sugebėjimų priklausė partizanų kovos sėkmė, dalinių vidaus drausmė bei karo įstatymų ir papročių laikymasis, santykiai su vietos gyventojais, dalinio aprūpinimas maistu, apranga ir ginklais. Vadas turėjo teisę duoti nurodymus ir įsakymus, skirti nuobaudas prasižengusiems laisvės kovotojams, skirti ir atleisti jam pavaldžių dalinių vadus.

Partizanų vadais tapdavo laisvės kovotojai, turėję partizanų pasitikėjimą, autoritetą ir kovos patirtį. Jais buvo tiek kariškiai, tiek civiliai - Lietuvos kariuomenės karininkai ir puskarininkiai, policijos tarnautojai, šauliai, mokytojai, studentai.

Būtent Lietuvos kariuomenės karininkai, baigę Lietuvos ir užsienio karo mokyklas, puikiai žinoję karo teoriją ir praktiką, Lietuvos kariuomenės statutų, kitų nacionalinės teisės aktų bei tarptautinės karo teisės reikalavimus, o taip pat ir inteligentijos atstovai turėjo didžiausią įtaką ginkluoto pasipriešinimo organizacinės ir teisinės sistemos sukūrimui ir vadovavimui šiam pasipriešinimui.

Partizanų vadų rūšys, vadų teisės, pareigos, atsakomybė kito priklausomai nuo pasipriešinimo organizacinės ir teisinės sistemos vystymosi. Partizanų rūšys galutinai susiformavo 1949 m. vasario mėn. patvirtinus LLKS statutą.

LLKS statute nurodytos šios laisvės kovotojų vadų rūšys: 1) Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo pirmininkas, 2) Sąjūdžio Gynybos pajėgų vadas, 3) srities vadas, 4) apygardos

vadas, 5) rinktinės vadas, 6) tėvūnijos vadas, 7) kuopos vadas, 8) būrio vadas, 9) skyriaus vadas, 10) grandies vadas.⁷⁴

Visi laisvės kovotojų vadai pagal jų einamas pareigas sąjūdyje, buvo skirstomi į jaunesnius vadus (iki kuopos vado pavaduotojo įskaitytinai) ir vyresnius vadus (pradedant kuopos vado įskaitytinai).⁷⁵

Partizanų vadai į pareigas buvo skiriami arba renkami.

Vado rinkimai iš kovotojų tarpo buvo būdingi tik ginkluoto pasipriešinimo pradžioje besiformuojant partizanų būriams. Vėlesniame etape, vienijant partizanų dalinius į stambesnius junginius, susikūrus apygardų sistemai, būrių, kuopų ir rinktinių vadai buvo skiriami aukštesnių vadų arba, atskirais atvejais, renkami partizanų vadų susirinkimuose iš į junginio sudėtį įeinančių dalinių vadų tarpo.

Susikūrus partizanų organizacinėms struktūroms, skiriant vadus buvo taikomas ir jų rotacijos principas. Patyrę vadai buvo skiriami į aukštesnes pareigas – vadovauti stambesniems partizanų daliniams.

LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininką rinko LLKS Tarybos Prezidiumas, LLKS Gynybos pajėgų vadą - Sąjūdžio Taryba. Sričių vadus skyrė Sąjūdžio Tarybos Prezidiumas.⁷⁶

Sričių vadai skyrė apygardų vadus, apygardų vadai – rinktinių, rinktinių vadai – tėvūnijų, tėvūnijų vadai – kuopų ir atskirų būrių vadus, kuopų vadai – būrių ir atskirų skyrių vadus, būrių vadai – skyrių ir grandžių vadus.⁷⁷

Kaip jau minėta, partizanų dalinių vadai buvo atsakingi už jiems pavaldžių laisvės kovotojų drausmę, karo įstatymų ir papročių laikymąsi. Laisvės kovotojai nepaklūstantys vado įsakymams ar pažeidę drausmę buvo baudžiami pagal partizanų drausmės nuostatus ir baudžiamuosius statutus.

Taigi, apibendrinant galime dalyti išvadą, kad Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai atitiko 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1 straipsnyje kombatančiams keliamą reikalavimą - turėti vadą, atsakingą už savo pavaldinius.

2.4. Laisvės kovotojų skiriamieji ženklai

Kaip esame aptarę šio darbo pirmoje dalyje, vienu iš tarptautinės ginkluoto konflikto teisės reikalavimų, keliamų kombatančiam, yra sutartinių skiriamųjų ženklų, gerai

⁷⁴ Ten pat. P.326.

⁷⁵ Ten pat. P.326-327.

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ Ten pat. P.338-341.

matomų iš toli, turėjimas. Partizanams nekeliami aukštesni reikalavimai nei reguliariajai kariuomenei, kuri kaip pagrindinį skiriamąjį ženklą naudoja nustatyto pavyzdžio uniformą, įvairius antsiuvus ir raiščius. Partizanams nėra privaloma dėvėti uniformą - ją atstoja kiti skiriamieji ženklai.

Atsižvelgiant į šiuos tarptautinės teisės reikalavimus, Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai, siekdami išsiskirti iš civilių gyventojų, naudojo šiuos sutartinius skiriamuosius ženklus: 1) uniformą, 2) kokardas, 3) partizanų antsiuvus, 4) partizanų raiščius, 6) partizanų pareigų, laipsnių ir pasižymėjimo ženklus, 7) šaulių ir kitus ženklus (žiūrėti 3 ir 4 priedą).

Partizanų skiriamieji ženklai buvo su Lietuvos valstybės, tautiniais ar partizanų simboliais – Vytimi, Gedimino stulpais, Jogailos kryžiais, Geležiniu vilku, tautinių spalvų juostelėmis, trispalviais Lietuvos savanorių antsiuvais, įvairiais užrašais ant antsiuvų ir raiščių: „LIETUVA“, „LLA Vanagai“, „Lietuvos partizanas“, „Partizanas“, „P“ ir pan.

Be skiriamųjų ženklų partizanai iš civilių gyventojų išsiskyrė ir kitais požymiais - atvirai nešiojamais ginklais, karinės aprangos ir amunicijos detalėmis - karine ar mišria karine-civiline apranga, galvos apdangalais - kariškomis kepurėmis, pošalmiais, pilotėmis ar civilinėmis kepurėmis, su jose segėtomis kokardomis, karininkų ar karių juosmens diržais, perpetėmis, kariško pavyzdžio galifė kelnėmis ir ilgaauliais batais, ant kaklo nešiotais žiūronais, ant juosmens diržų segėtais durtuvais, pistoletų ir šovinių dėklais, nešiotomis karininkų planšetėmis.

Savo turėtais skiriamaisiais ženklais partizanai taip pat siekė vizualiai skirtis nuo priešininko (sovietinių kariškių, MGB darbuotojų, strībų, ginkluoto sovietinio partinio aktyvo bei paramos grupių), ir nuo laisvės kovų sąjūdžiui nepriklausiusių ginkluotų asmenų (dezertyrų ir plėšikų), kurie plėšdami ir terorizuodami vietos gyventojus dažnai apsimesdavo partizanais.

Nuo priešininko partizanai be skiriamųjų ženklų taip pat skyrėsi ir turėtais įvairių modelių vokiškais ar kitų šalių gamybos ginklais, tuo tarpu priešininkas pagrinde buvo ginkluotas tik sovietiniais ginklais.

Tačiau vizualiai partizanams buvo beveik neįmanoma skirtis nuo agentų-smogikų grupių, kurias pagrinde sudarė užverbuoti buvę partizanai, dėvėję partizanų uniformas, turėję jų skiriamuosius ženklus, puikiai žinoję partizanų įpročius ir skiriamųjų ženklų nešiojimo tvarką.

Partizanų uniformos

Rezistencijos kovų pradžioje pagrindinę partizanų uniformos dalį sudarė įvairi uniforminė apranga, kurią vyrai atsinešdavo pasitraukdami į mišką. Kadangi daugiausia į

partizanus stijo buvę Lietuvos kariuomenės kariai, dauguma jų buvo išsaugoję savas karines uniformas. Šalia lietuviškos uniforminės aprangos buvo nemažai ir vokiškos, kurią atsinešė į mišką Vietinės rinktinės kariai. Taigi partizanų uniformų įvairovė buvo gana didelė.

1944-1945 m. kuriantis apygardoms, į partizanų aprangos suvienodinimą bei dėvėjimo taisyklių sunorminimą nebuvo kreipiama dėmesio. Trūkstant uniformų, daugeliui partizanų teko nešioti civilius drabužius.⁷⁸

Neretai patys dalinių vadai imdavosi iniciatyvos partizanų aprangos ir skiriamųjų ženklų suvienodinimui. Jau 1946 m. kai kuriuose partizanų daliniuose buvo įvesta uniforma. Antai savo rinktinės partizanams uniformas ir skiriamuosius ženklus įvedė Vytauto apygardos Tigro rinktinės vadas Jonas Kamarauskas-Karijotas.⁷⁹

Uniforma ne tik drausmino ir įpareigojo laisvės kovotoją, bet ir tapo privalomu atributu. Partizanų vadų skirtas dėmesys uniformai ir skiriamiesiems ženklams gerai matomas išlikusiuose partizanų dokumentuose, partizanų nuotraukose.

1946 m. liepos 5 d. Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys savo įsakymu organizacinių vienetų vadams “Dėl pareigų paskirstymo, uniformų ir laipsnių nešiojimo bei apdovanojimų” savarankiškai apygardoje įvedė Lietuvos kariuomenės uniformą ir einamųjų pareigų ženklus: “Laisvės kovotojams įvedama tokia uniforma, kokia buvo Nepriklausomos Lietuvos laikais kariuomenės uniforma. Visi vadai, pradedant kuopos vadu, ir štabų pareigūnai dėvi buvusios Lietuvos kariuomenės karininkų uniformą ir karininkų kepure. Žemesnieji vadai ir eiliniai kovotojai – buvusios Lietuvos kariuomenės puskarininkų ir eilinių uniformas ir pošalmes. <...> Visiems pareigūnams ir eiliniams kovotojams uniforma ir užimamos vietos laipsnių ir ženklų dėvėjimas tarnybos metu privalomas. Rinktinių vadams imtis iniciatyvos, kad vadovybė ir kiek galint daugiau kovotojų galėtų įsigyti uniformas. <...> Neturint uniforminių rūbų išteklių, leidžiama dėvėti ir mišri uniforma: tiek žieminė, tiek vasarinė, tiek mišri su civiliais rūbais. Ypatingai reikia stengtis, kad visi kovotojai įsigytų kepure ir pošalmes”.⁸⁰

Partizanai uniformas siūdindavosi pas kaimo siuvėjus, neretai rizikuodami savo saugumu. Ryšininkės jų ieškodavo miestų turguose ir pirkdavo iš buvusių Lietuvos kariškių šeimų.⁸¹

⁷⁸ Vaičelionis J. Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje. Vilnius: Baltos lankos, 2004. P. 166.

⁷⁹ N. Gaškaitė ir kt. Lietuvos partizanai ... P.300.

⁸⁰ Kuodytė Ten pat. P.111-113.

⁸¹ N. Gaškaitė ir kt. Lietuvos partizanai ... P.108.

1949 m. gegužės 19 d. LLKS Tarybos nutarimu buvo visuotinai įvestos Lietuvos kariuomenės uniformos. Visiems pareigūnams ir eiliniams kovotojams tarnybos metu nešioti uniformas buvo privaloma.⁸²

Kokardos

Vienu iš skiriamųjų ženklų buvo Lietuvos kariuomenės, Lietuvos Šaulių sąjungos, policijos kokardos ar Jogailos kryžiai, kuriuos partizanai segėjo jų dėvimuose galvos apdangaluose – uniforminėse Lietuvos ar Vokietijos kariuomenės kepurėse, pošalmiuose, pilotėse ar civilinėse kepurėse.

Partizanų antsiuvai

Partizaninių kovų pradžioje pasirodė ir pirmieji antsiuvai - trispalviai trikampiai ant rankovių. Tai savanorio ženklas, vienas pirmųjų Lietuvos karių skiriamųjų uniforminių simbolių.

Neretai tai buvo Vietinės rinktinės ar savisaugos batalionų karių uniforminiai trispalviai skydeliai su įrašu juodame fone “LIETUVA”, kuriuos partizanai šiek tiek modifikavo – centre įsegdavo metalinį Vyčio ženkliuką ar išsiuvinėdavo raidę “P”, kuri reiškė žodį “partizanas”.⁸³

Partizanai ant kairiosios uniforminio švarko rankovės nešiojo ir priklausomybę vienai ar kitai apygardai žyminčius antsiuvus. Įvairių skydo, trikampio ar rombo formų antsiuvai buvo rankų darbo, dažniausiai siuvinėti.⁸⁴

Pavyzdžiui, Algimanto apygardos partizanai nešiojo skydo formos raudonos spalvos antsiuvus, kurių centre buvo vaizduojami geltoni ąžuolo lapai, virš jų baltas Vytis, žalios spalvos stačiakampis su raidėmis arba geltonomis gilėmis, žyminčiomis pareigas. Antsiuvų pakraščiu buvo padarytas įrašas “Lietuvos laisvę / Victoria / Krauju atpirkom”.

Tauro apygardai priklausančios Geležinio vilko rinktinės ženklas – apversto trikampio nukirstais viršutiniais galais formos antsiuvas, kuriame geltoname fone vaizduojama tekanti raudona saulė, žalios spalvos Gedimino stulpai, virš jų išsiuvinėtos raidės G.V.R., reiškiančios rinktinės pavadinimą. Antsiuvo centre – juodos spalvos staigiantis geležinis vilkas.

⁸² Ten pat.

⁸³ J. Vaičelionis. Lietuvos karių uniformos P.167.

⁸⁴ Ten pat. P.168-174.

Partizanų raiščiai

Greta antsiuvų partizanai ryšėjo ir įvairių formų (baltus ar trispalvius tautinių spalvų) raiščius. Partizanų raiščių naudojimas buvo reglamentuotas jau pirmaisiais partizanų teisės aktais. Raiščius buvo būtina užsirišti prieš numatomą susidūrimą su priešu.

Antai 1945 m. gruodžio 17 d. Lietuvos Partizanų A apygardos štabo instrukcija „Partizanų dalinių rikiuotė ir vadovavimas“ nurodė, kad partizanai, numatydami susirėmimą su priešu, turi iš anksto užsidėti partizanų atpažinimo ženklus – partizanų raiščius.⁸⁵

1944-1945 m. LLA nariai ant rankovių ryšėjo raiščius su išsiuvinėtais Gedimino stulpais ir užrašais: „LLA Vanagai“ arba tiesiog „Vanagai“, kiti partizanų dalinių kovotojai ryšėjo raiščius su užrašais „Lietuvos partizanas“, „Partizanas“ ir panašiai.

Prie sutartinių skiriamųjų ženklų priskirtini ir einamų pareigų, laipsnių bei pasižymėjimo ženklai.

Partizanų pareigų, laipsnių ir pasižymėjimo ženklai

Jau 1946 m. liepos 5 d. įsakymu Tauro apygardos vadas Žvejys savo apygardoje įvedė einamų pareigų ženklus: „Apygardos vadas – pulkininkas – nešioja tris žvaigžduotes ovale, apygardos štabo viršininkas ir politinės dalies viršininkas – pulkininkai leitenantai – dvi žvaigžduotes ovale, apygardos štabo skyrių viršininkai, apygardos gydytojas, apygardos kapelionas, rinktinės vadas – majorai – vieną žvaigždutę ovale, apygardos adjutantas, rinktinės vado pavaduotojas, rinktinės štabo viršininkas – kapitonai – tris žvaigžduotes, rinktinės štabo skyrių viršininkai – leitenantai – dvi žvaigžduotes, kuopos vadas – jaunesnysis leitenantas – vieną žvaigždutę, būrio vadas – viršila – vieną plačią juostelę, būrio vado pavaduotojas – puskarininkis – tris siauras juosteles, skyrininkas – jaunesnysis puskarininkis – dvi siauras juosteles ir grandininkas – grandinis – vieną siaurą juostelę“.⁸⁶

Pareigūnai, nelankę karo mokyklos, žemiau laipsnio žvaigždučių privalėjo nešioti skersai antpečio prisiūtą 10 mm pločio tautinių spalvų juostelę. Tokią juostelę turėjo nešioti ir buvę karininkai, jei jų einamų pareigų ženklai neatitiko karininko turimo laipsnio.⁸⁷

1949 m. gegužės 19 d. LLKS Tarybos nutarimu buvo pakeistos laipsnių ir pareigų ženklų nešiojimo taisyklės. Buvo leista turėti tik Lietuvos kariuomenėje įgytus ar Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio suteiktus laipsnius ir ženklus.⁸⁸

Kovotojams skatinti buvo steigiami įvairūs pasižymėjimo ženklai, tvirtinami prie uniformų. Pavyzdžiui, Tauro apygardoje narsa ir sumanumu išsiskyrę partizanai buvo

⁸⁵ D. Kuodytė ir kt. Laisvės kovos... P.146.

⁸⁶ Ten pat. P.111-113.

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ N. Gaškaitė ir kt. Lietuvos partizanai ... P.108.

apdovanojami partizanų narsumo juostele ir partizanų uolumo juostele⁸⁹, Dainavos apygardoje – už narsą buvo apdovanojami raudonos medžiagos juostelėmis, o už drausmę ir gerą įsakymų vykdymą – žalios.⁹⁰

Šaulių ir kiti ženklai

Kai kurie partizanai ant uniforminių švarkų, palaidinių ar civilių drabužių segėjo Šaulių sąjungos nario ženklus, o taip pat naudojo kitus ženklus su Lietuvos valstybine ar tautine simbolika - Lietuvos kariuomenės karių diržus su plačiomis metalinėmis sagtimis, metalines sagas, ženklus apykaklėse ir panašiai.

Partizanai naudojo skiriamuosius ženklus, pagamintus dar prieškario Lietuvoje, arba juos gamindavosi patys. Pasižymėjimo ženklai, antsiuvai ir raiščiai buvo siuvami ir siuvinėjami, kokardos - liejamos iš atitinkamo metalo lydinio. Gaminant partizanų skiriamuosius ženklus, stengtasi ne tik pasitelkti tautinius ir valstybinius simbolius bei skambius pasiaukojimo šūkius, bet ir kiekvienoje partizanų apygardoje bandyta išlaikyti savą simbolikos sistemą.

Taigi, partizanai turėjo sutartinius skiriamuosius ženklus, tame tarpe ir vieną ryškiausių bei geriausiai per atstumą matomų - Lietuvos kariuomenės kario uniformą. Partizanų skiriamieji ženklai (uniformos, kokardos, antsiuvai bei raiščiai) atitiko to meto reguliariųjų kariuomenių skiriamųjų ženklų standartus savo dydžiu bei pritvirtinimo vieta. Šie ženklai leido priešininkui partizanus aiškiai atskirti nuo civilių gyventojų.

Todėl galime daryti išvadą, kad Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai atitiko 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1 straipsnyje kombatantams keliamą reikalavimą - turėti sutartinius skiriamuosius, gerai matomus iš toli ženklus.

2.5. Laisvės kovotojų ginklai ir jų nešiojimo praktika

Kaip jau minėjome ankstesnėje šio darbo dalyje, vienu iš tarptautinės karo teisės reikalavimų, keliamų kombatantams, yra atviras ginklų nešiojimas. Šio reikalavimo laikymasis yra labai svarbus kombatantų atskyrimui nuo civilių gyventojų, siekiant laikytis vienos iš pagrindinių karo įstatymų ir papročių normos – nevykdyti kovos veiksmų civilių gyventojų atžvilgiu.

Lietuvos partizanų ginkluotė per visą kovų laikotarpį buvo gana įvairi. Partizanai ginklavosi įvairiais būdais – dalį ginklų atsinešė patys stodami į partizanų būrius, dalį

⁸⁹ Ten pat. P.166.

⁹⁰ Ten pat. P.109.

surinktą fronto linijose, jiems perduodavo vietas gyventojai, kitus igydavo kaip karo trofėjų kovose su sovietine kariuomene, MGB ir sribais.

Partizanai buvo ginkluoti įvairių šalių gamybos kulkosvaidžiais, automatais, pistoletais kulkosvaidžiais, šautuvais, karabinais, pistoletais ir revolveriais. Partizanai turėjo keliasdešimt prieštankinių šautuvų, granatsvaidžių ir net kelis pabūklus.⁹¹

Partizanai buvo taip pat buvo ginkluoti įvairių šalių gamybos rankinėmis puolamosiomis ir gynybinėmis granatomis, kovos veiksmuose naudojo minas bei kitus sprogmenis.

Retais atvejais, trūkstant pistoletų ir revolverių, trumpus šaunamuosius ginklus – “nupjautavamzdžius” partizanai gamindavosi patys, nupjaudami šautuvų vamzdžių ir buožių dalį.

Dažnai partizanai turimus standartinius ginklus papuošdavo įvairiais tautiniais bei valstybiniais Lietuvos simboliais. Dažniausiai buvo drožinėjamos ginklų medinės dalys – pistoletų bei automatų rankenos, šautuvų ir kulkosvaidžių buožės. Jos buvo puošiamos Gedimino stulpais ir Jogailos kryžiais.

Paprastai kiekvienas partizanas buvo ginkluotas kulkosvaidžiu, automatu, pistoletu kulkosvaidžiu, šautuvu ar karabinu. Daugelis partizanų papildomai buvo ginkluoti – pistoletais, revolveriais, rankinėmis granatomis.

Šaunamuosius ginklus ir granatas partizanai nešiojo atvirai – kulkosvaidžius, automatus, pistoletus kulkosvaidžius, šautuvus ir karabinus – pasikabinus per petį; pistoletus ir revolverius – dėkluose ant juosmens diržo; rankines granatas, priklausomai nuo jų konstrukcinės formos - pakabintomis ant diržo ar užkištomis už jo.

Žygio, pasirengimo kautynėms bei kautynių metu ginkluotė buvo nešiojama atvirai ir buvo matoma priešininkui.

Tik žvalgybos ar kitų specialių užduočių vykdymo metu, maskavimosi sumetimais vilkint civilius rūbus, pistoletai, revolveriai, granatos ir atskirų rūšių pistoletai kulkosvaidžiai (su atlenkiama buože) bei nupjautavamzdžiai, buvo nešiojami po viršutiniais rūbais. Šiais atvejais partizanai, paimti į nelaisvę, pagal tarptautinės teisės reikalavimus nebūtų galėję pretenduoti į karo belaisvio statusą ir jo teikiamą apsaugą.

Apibendrinant galime dalyti išvadą, kad Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų ginklų nešiojimo praktika atitiko 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1 straipsnyje kombatantams keliamą reikalavimą – atvirai nešioti ginklus.

⁹¹ Plačiau žiūrėti: J. Vaičelionis. Lietuvos karių uniformos ... P.176-183.

2.6. Karo įstatymų ir papročių laikymasis

Vienu iš svarbiausių, šio darbo pirmoje dalyje aptartų reikalavimų, tarptautinės teisės keliamų kombatantams, yra būtinumas vykdyti savo operacijas laikantis karo įstatymų ir papročių.

2.6.1. Karo įstatymų ir papročių laikymasis kautynių metu, kovojant su šnipais ir atliekant rekvizicijas

Karo įstatymų ir papročių laikymasis kautynių metu

Partizanai kovojo su žymiai gausesniu, gerai ginkluotu priešu. Sovietinės pajėgos, kovojusias su partizanais, sudarė Raudonosios armijos daliniai, NKVD-MGB kariuomenės šaulių, konvojiniai, geležinkelio, pasienio apsaugos daliniai, valstybės saugumo ir vidaus reikalų žinybų padaliniai, sribai, ginkluotas sovietinis partinis aktyvas, ginkluotos paramos grupės.

Vien tik 1945 m. antroje pusėje Lietuvoje buvo apie 60-70 tūkst. karių ir ginkluotų asmenų, kovojusių su partizanais.⁹²

Partizanų teisėtiems ginkluotos kovos objektams priskirtini šie sovietinių karinių, sukarintų dalinių ar ginkluotų paramos grupių nariai, tiesiogiai dalyvavę kovose su partizanais:

- 1) reguliarios kariuomenės - Raudonosios armijos, NKVD-MGB kariuomenės šaulių, konvojinių, geležinkelio, pasienio apsaugos dalinių kariai;
- 2) nereguliarių sukarintų dalinių – naikintojų (sribų) batalionų kovotojai;
- 3) represinių struktūrų – valstybės saugumo ir vidaus reikalų (NKVD-NKGB ir MVD-MGB) padalinių operatyviniai darbuotojai, milicininkai;
- 4) specialiųjų agentų-smogikų grupių nariai;
- 5) ginkluotų sovietinio partinio aktyvo grupių nariai;
- 6) ginkluotų paramos grupių nariai.

Partizanų teisės aktuose šie asmenys buvo vertinami kaip partizaninės kovos objektas. Antai 1949 m. vasario 12 d. LLKS nutarime dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykių pobūdžio nurodyta, kad “ginkluoti okupacinės valdžios pareigūnai ir visi kiti

⁹² N. Gaškaitė ir kt. Lietuvos partizanų kovos... . P.50.

tautai priešiškais tikslais apginkluoti asmenys skaitomi lietuvių tautos priešais ir todėl iškrenta iš neliečiamumo ribų”.⁹³

Kaip jau minėta pirmaisiais okupacijos metais gausūs partizanų daliniai nevengė atvirų kautynių su reguliariosios kariuomenės junginiais bei sribų daliniais. Daugelis kautynių vyko taikant vadinamojo pozicinio karo taktiką, buvo kovojama išsikopus apkasus ir blindadžius. Mūšiuose iš abiejų pusių buvo naudojama artilerija, minosvaidžiai, granatsvaidžiai, sunkieji kulkosvaidžiai. Kovos veiksmuose su partizanais sovietinė kariuomenė naudojo šarvuotą techniką ir aviaciją.

1944-1945 m. dažniausia partizanų karinė operacija - miestelių ir bažnytkaimių užėmimai. Paprastai siekta kelių tikslų - išvaduoti suimtuosius, dezorganizuoti kuriamų okupacinės valdžios struktūrų darbą, naikinti mobilizacinius sąrašus, mokesčių ir pyliavų žiniaraščius, įsigyti ginklų, įvairių dokumentų blankų ir pan.

1944-1945 m. Alytaus, Kaišiadorių, Panevėžio, Raseinių, Rokiškio, Trakų ir Ukmergės ir kitose apskrityse partizanų veiksmai įgijo metodišką puolamąjį pobūdį. 1944 metais partizanai užėmė 17 valsčių centrų ir iš daboklių išvadavo 117 suimtų asmenų. Šiose operacijose dalyvavo gausios partizanų pajėgos. Antai 1944 m. gruodžio 12 d. Panemunio miestelį puolė apie 200 partizanų junginys, 1945 m. vasario 12 d. Miroslavą - 100, 1945 m. vasario 23 d. Rudaminą - 200, 1945 m. vasarą Rozalimą - 130 partizanų būrys.

Čekistų duomenimis vien tik per 1944 m. antrąjį pusmetį partizanai įvykdė 854 antpuolius. Iš jų 383 surengti prieš NKVD-NKGB darbuotojus, NKVD ir Raudonosios Armijos kariškius, partinius bei sovietinius aktyvistus. 148 kartus partizanai puolė valstybines įstaigas ir įmones, 323 kartus įvykdė kitokio pobūdžio antpuolius.⁹⁴

Bėgant laikui partizanų kovos taktika keitėsi. Miestelių užpuolimai retėjo, atviros kautynės su vis gausėjančiais NKVD daliniais nešė skaudžius nuostolius. Aktyvūs partizanų veiksmai sukeldavo įnirtingą persekiojimą. Nepasiteisino dideli - iki 100 ir daugiau kovotojų daliniai, kuriems buvo sunku slapstytis ir apsirūpinti maistu.

Nuo 1945 m. partizanai ėmėsi klasikinės partizaninio karo taktikos – išsiskaidę nedidelėmis grupėmis netikėtai puldinėjo okupanto ginkluotųjų pajėgų dalinius ir garnizonus, rengė pasalas. Vien tik 1945 m. kai kuriose apskrityse buvo surengta net keli šimtai tokių operacijų (pvz. Alytaus apskrityje - 795).

Kautynėse partizanai vadovavosi Lietuvos kariuomenės statutais ir partizanų teisės aktais. Vienas pirmųjų tokio pobūdžio partizanų teisės aktų - 1945 m. gruodžio 17 d.

⁹³ D.Kuodytė ir kt. Laisvės kovos... P.310.

⁹⁴ M. Pocius. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje... P.65.

Lietuvos Partizanų A apygardos štabo parengta instrukcija “Partizanų dalinių rikiuotė ir vadovavimas”⁹⁵, kurioje aprašoma partizanų veiksmų kautynių metu tvarka, duodami nurodymai, atitinkantys karo įstatymų ir papročių normoms. Partizanai rengdamiesi kautynėms ir kautynių metu turėjo sutartinius skiriamuosius, gerai iš toli matomus ženklus, atvirai nešiojo ginklus. Taigi, apibendrinant galime dalyti išvadą, kad Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai kautynių metu laikėsi karo įstatymų ir papročių, įtvirtintų 1907 m. Hagos konvencijoje.

Karo įstatymų ir papročių laikymasis kovoje su šnipais

Okupantams kovoje su partizanais aktyviai talkino gausus represinių struktūrų agentūros tinklas - agentai ir informatoriai, partizanų vadinti šnipais. Juos NKVD jau nuo 1945 metų pradėjo aktyviai naudoti kovoje su partizanais.

1947 m. pabaigoje MGB agentūrinį tinklą sudarė 7.440 agentų bei informatorių. Tais pačiais metais LSSR MGB 2-N (kovos su partizanais) valdyba iš pasipriešinimo dalyvių užverbavo 833 agentus (iš jų 32 agentus, kurie veikė partizanų būriuose). MGB dažnai į miškus siųsdavo agentus, kurie rinkdavo informaciją apie partizanų slapstymosi vietas.⁹⁶ Dažnai agentams būdavo duodamos užduotys užmigdyti partizanus specialiais cheminiais preparatais. Nuo 1946 m. tokiu būdu buvo suimta begalė partizanų. 1952 m. pabaigoje okupantų agentūriniame tinkle Lietuvoje buvo jau 27.711 agentų ir informatorių.⁹⁷

Agentų veiklos rezultatai buvo baisūs – vien tik 1947 metais net 64 proc. partizanų žuvo išduoti, vėliau - beveik visi. Todėl partizanų požiūris į šnipus buvo itin griežtas.

Kadangi 1907 m. Hagos konvencijos priedo 29 straipsnis nustato, kad asmuo gali būti laikomas šnipu, jei veikdamas slapta arba apgaulės būdu, gauna ar siekia gauti informacijos kariaujančios šalies veiksmų zonoje ir nori ją perduoti priešišškai šaliai, todėl manome, kad partizanai pagrįstai sovietinių represinių struktūrų agentūrą, dalyvavusią kovoje su partizanais, laikė šnipais.

Kovos su šnipinėjimu klausimą reglamentavo partizanų teisės aktai (drausmės nuostatai, baudžiamieji ir karo lauko teismų statutai), parengti remiantis 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 30 straipsniu, nustatančiu, kad šnipas negali būti baudžiamas be teismo bylos nagrinėjimo. Šiais partizanų teisės aktais buvo numatyta atsakomybė už šnipinėjimą prieš naudai, šnipų bylų teismo nagrinėjimo procedūros bei bausmių vykdymo tvarka.

⁹⁵ D. Kuodytė ir kt. Laisvės kovos... P.144-148.

⁹⁶ M. Pocius. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje... P.92

⁹⁷ N. Gaškaitė ir kt. Lietuvos partizanų kovos... P.389.

Šnipų bylas nagrinėjo partizanų karo lauko teismai. Bausmės turėjo būti vykdomos remiantis šių teismų nuosprendžiais. Taigi, tokiu būdu, kovoje su šnipais buvo išlaikyta formalioji teisinė pusė.

Tačiau vertinant tokių karo lauko teismų sprendimų objektyvumą ir pagrįstumą kyla abejonių dėl surinktų asmens kaltės įrodymų patikimumo ir pakankamumo, karo lauko teismų narių kompetentingumo (jų sudėtyje nebuvo teisininkų). Dažnai bylos buvo nagrinėjamos kaltinamajam nedalyvaujant, neužtikrinant teisės į gynybą. Suprantama, kad partizaninio karo sąlygomis surinkti reikiamus šnipų nusikalstamos veiklos įrodymus būdavo gana sudėtinga.

Žinomi atvejai ir kai atskiri partizanai ar jų grupės nesilaikydavo tarptautinės teisės reikalavimo bausti šnipus tik remiantis teismo sprendimu. Kai kuriais atvejais karo lauko nuosprendžiai buvo surašomi jau po bausmės įvykdymo.

Apibendrinant galima teigti, kad sprendžiant kovos su šnipais klausimus Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai pagrįdę laikėsi karo įstatymų ir papročių reikalavimų, įtvirtintų 1907 m. Hagos konvencijos priedo 29 ir 30 straipsniuose, todėl šie veiksmai pripažintini teisėtais. Tačiau bausmių vykdymas pažeidžiant tarptautinės teisės nustatytą reikalavimą, draudžiantį bausti šnipus be teismo bylos nagrinėjimo, negali būti pripažintas teisėtu.

Karo įstatymų ir papročių laikymasis atliekant rekvizicijas

Siekiant užkirsti kelią partizanų plėšikavimui, apsirūpinant maisto produktais, drabužiais ir kitais būtinais daiktais, partizanų vadovybė savo teisės aktais nustatė griežtą rekvizicijų atlikimo tvarką, atsižvelgiant į 1907 m. Hagos IV konvencijos reikalavimus. Nors šios Konvencijos priedo 52 ir 53 straipsniuose reikalavimai keliama okupuojančiai šaliai, tačiau remiantis Martenso išlyga manome, kad Konvencijoje nustatyta rekvizicijų tvarka gali būti taikoma ir partizanams, todėl jų teisės aktuose nustatyta rekvizicijų tvarka laikytina atitinkančia tarptautinės teisės reikalavimams.

Antai 1945 m. gegužės 16 d. Lietuvos Partizanų Dzūkų grupės štabo įsakymas dalinių vadams dėl partizanų drausmės užtikrinimo ir rekvizicijų vykdymo nurodė: „Rekvizicijas vykdyti tik būtinais atvejais ir išduodant nustatytos formos oficialius pakvitavimus. Pagal tuos pakvitavimus atgavus laisvę gyventojams galėtų būti teisingai atlyginta. Kvitais aprūpina grupės vadas. Rekviziciniai kvitai turi būti pasirašomi kuopų vadų, išimtiniais atvejais – būrių vadų. Jie duodami rekvizuojant daiktus, kaip tai aprangą,

susisiekimo priemonės ir maisto produktų daugiau kaip pusės cent rugių vertės. Iš rekvizicinių kvitų dalinių vadai atsiskaito savo batalionų vadams”.⁹⁸

Vėliau, dėl masinių trėmimų praradus dalį rėmėjų, esant neišvengiamam būtinumui apsirūpinti maistu, partizanų reikalavimai sugriežtėjo. 1949 m. vasario 12 d. LLKS Tarybos nutarimu “Dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykių” nustatyta laisvės kovotojų teisė kelti gyventojams pageidavimus ar reikalavimus, siekiančius laisvės kovotojų partizanų būtino aprūpinimo įvykdymui: “Pageidavimais ar reikalavimais išgautos ūkinės vertybės ir pagalba šiuo metu neatlyginama. <...> Stambesnės vertės dalykus perimant, gyventojui panorėjus, gali būti išduodami atitinkami pakvitavimai. Atskaitomybė apie visų tų dalykų sunaudojimą <...> galės būti pateikiama tik išsilaisvinus ir priešų okupacijos”.⁹⁹

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad atliekant rekvizicijas pagrinde buvo laikomasi karo įstatymų ir papročių. Tačiau tokių veiksmų atlikimas nesilaikant šių reikalavimų, negali būti pripažintas teisėtu pagal tarptautinę teisę. Plėšikavimas buvo laikomas sunkiu nusikaltimu ir tuo nusikaltę partizanai buvo griežtai baudžiami partizanų teisės aktų nustatyta tvarka.

2.6.2. Karo įstatymų ir papročių nesilaikymo atvejai

Nežiūrint į siekį laikytis karo įstatymų ir papročių, partizanams ne visais atvejais tai pavyko. Manome, kad būtina aptarti kai kuriuos partizanų veiksmus, mūsų nuomone, neatitinkančius tarptautinės ginkluoto konflikto teisės reikalavimų.

Karo belaisvių klausimas

Dėl partizaninio karo specifikos laisvės kovotojai neturėjo galimybės tinkamai laikytis 1907 m. Hagos ir 1929 m. Ženevos konvencijų reikalavimų karo belaisvių klausimu. Partizanai nors ir kontroliavo tam tikrą Lietuvos teritorijos dalį, tačiau neturėjo galimybės steigti karo belaisvių stovyklų, tinkamai rūpintis belaisviais ir užtikrinti jų teises. Todėl dažnai sulaikyti priešo kombatantai būdavo nuginkluojami ir, gavus pasižadėjimą nebedalyvauti kovose su partizanais ir netarnauti okupantams, paleidžiami. Kitais atvejais, jeigu sulaikytieji buvo padarę konkrečius priešiškus pasipriešinimo judėjimui veiksmus, jie būdavo sušaudomi.

⁹⁸ D.Kuodytė ir kt. Laisvės kovos.... P.84

⁹⁹ Ten pat. P.308-311.

Sulaikytų priešų kombatantų žudymas, kankinimas ar kitoks nehumaniškas elgesys negali būti pateisinamas pagal tarptautinę ginkluoto konflikto teisę ir yra traktuojamas kaip karo nusikaltimas. Todėl negalėtume tokių laisvės kovotojų veiksmų pripažinti teisėtais.

Nors daugelis Antrojo pasaulinio karo metu antihitlerinės koalicijos pusėje kovojusių pasipriešinimo judėjimų nesilaikė minėtų tarptautinės teisės reikalavimų, tačiau tai, kaip minėjome pirmoje šio darbo dalyje, neturėjo įtakos valstybių praktikai ir tarptautinių karo tribunolų sprendimams pripažįstant šiuos pasipriešinimo judėjimus teisėtais.

Neteisėtas naudojimasis priešų kariniais ženklais ir uniforma

Partizaninio karo metu būta atskirų atvejų, kai partizanai naudojo priešų kariniais ženklais ir uniforma. Kai kurie partizanų vadai toleravo tokią tarptautinės teisės draudžiamą kovos taktiką. Pavyzdžiui, 1944 m. gruodžio 10 d. LLA Vyriausiojo vanagų vado įsakyme nurodoma, kad vykdant operacijas prieš NKVD, vietinę administraciją ir šnipus “geriausiai vaizduoti <...> miliciją ar NKVD. Pagal galimybes persirengti rusiškais uniformomis ir kalbėti rusiškai”.¹⁰⁰

Kaip pavyzdį galime paminėti 1947 m. rugpjūčio 14 d. Žalgirio rinktinės partizanų operaciją Šakių apskrities Gintautų valsčiuje, kurios metu, persirengę sovietinių karių uniformomis, jie sunaikino 10 kaimo kooperatyvo narių.¹⁰¹

Taigi, galime teigti, kad naudojimasis priešų kariniais ženklais ir uniforma yra laikytinas 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 23 straipsnio, griežtai draudžiančio tokius veiksmus, pažeidimu.

Reikalavimo, ribojančio teisę pasirinkti priešų žalojimo priemones, nesilaikymas

Atskirais atvejais partizanai nesilaikė tarptautinės ginkluoto konflikto teisės reikalavimo, ribojančio kariaujančios šalies teisę pasirinkti priešų žalojimo priemones, įtvirtinto 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 22 straipsnyje.

Žinomi keturi teroro aktai, įvykdyti susprogdinant skeveldrines minas ir granatas viešose žmonių susibūrimo vietose - miestelių klubuose. Klubuose organizuotuose šokių vakarėliuose ar kituose renginiuose kartu su valstybės saugumo kariuomenės įgulų kariais, sribais ir aktyvistais dalyvaudavo ir vietiniai civiliai gyventojai. Civilius gyventojus, dalyvavusius tokiuose renginiuose, partizanai laikė išdavikais ir jų gyvybių nesigailėjo.¹⁰²

¹⁰⁰ Ten pat. P.67-73.

¹⁰¹ M. Pocius. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje... P.109.

¹⁰² M. Pocius. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje... P.153.

1948 m. balandžio 18 d. Merkinės miestelio klube susprogdinus miną žuvo 3, sunkiai sužeisti 9, lengvai – 10 valstybės saugumo kariuomenės karių ir sribų. Tai pat žuvo 1 civilis ir net 23 buvo sužeisti.¹⁰³ 1948 m. liepos 5 d. per langą įmetus granatą į Daugų miestelio klubą žuvo 1 sribas, penkiolikametė mergaitė, kaimo vartotojų bendrijos sąskaitininkas, 8 žmonės buvo sužeisti.¹⁰⁴ 1948 m. rugpjūčio 14 d. per langą įmetus miną į Alovės miestelio klubą kino seanso metu buvo sužeisti 38 žmonės, iš jų – 10 nepilnamečių.¹⁰⁵ 1949 m. naktį iš gegužės 1 į 2 d. per langą įmetus minosvaidžio miną į Šimonių miestelio klubą žuvo 16 žmonių, 4 buvo sunkiai sužeisti.

Tai akivaizdūs tarptautinės teisės draudžiami veiksmai. Šiuos veiksmus galima traktuoti kaip karo nusikaltimus ne tik dėl 1907 m. Hagos IV konvencijos reikalavimo, ribojančio teisę pasirinkti prieš žalojimo priemones, nesilaikymo, bet ir dėl draudimo naudoti ginkluotą jėgą civilių asmenų atžvilgiu – vieno iš pagrindinių tarptautinės ginkluoto konflikto ir humanitarinės teisės reikalavimo nesilaikymo.

Neteisėti veiksmai civilių asmenų atžvilgiu

Viena iš labiausiai skaudžių ir kontraversiškų pasipriešinimo pusių – šnipinėjimu ir kolaboravimu kaltintų asmenų šeimų žudymas.

Šeimos naikintos siekiant sąmoningai sukelti siaubą sovietinio režimo rėmėjams ir atgrasyti juos nuo išdavikiškos veiklos. Buvo šaudomi ne tik prieš pagalbininkai, bet menkai ar visai nenusikaltę šeimos nariai arba pavieniai jų artimieji, dažnai primetant aukoms kolektyvinę kaltę.¹⁰⁶

Dažniausiai žūdavo vyras ir žmona, tačiau kartais būdavo sušaudomi ir jų broliai, seserys, tėvai, tetos, dėdės, suaugę ar nepilnamečiai vaikai, seneliai arba kiti giminaičiai, atsidūrę reido metu egzekucijos vietoje. Itin žiaurią išraišką šios akcijos įgydavo tada, kai būdavo sunaikinama visa šeima su vaikais. Pasipriešinimo metu Lietuvoje žuvo ne mažiau kaip 300 vaikų ir paauglių, dauguma jų - Lazdijų ir Alytaus apskrityse.¹⁰⁷

Plataus masto represijomis bei sunaikintų šeimų gausa išsiskyrė Dainavos apygardos partizanų daliniai. Varėnos apskrityje (Merkio rinktinė) 1944-1953 m. iš viso žuvo 236 žmogus, iš jų apytikriai 8 nepilnamečiai iki 18 m. Alytaus apskrityje (Dzūkų rinktinė) atitinkamai žuvo 431 ir 57, o Lazdijų apskrityje (Šarūno rinktinė) – net 86 nepilnamečiai iš

¹⁰³ Ten pat. P.154.

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ Ten pat. P.155.

¹⁰⁶ Ten pat. P.232.

¹⁰⁷ Ten pat. P.232.

571 žuvusiojo.¹⁰⁸ Kituose Lietuvos regionuose tokie veiksmai buvo praktikuojami gerokai rečiau.

Užkirsti kelią nekaltų žmonių žudymui stengėsi dauguma išsilavinusių, tvirtas moralines vertybes išpažįstančių partizanų vadų, tokių kaip Dainavos apygardos vadas pulkininkas leitenantas J.Viktus-Kazimieraitis, Pietų Lietuvos partizanų štabo viršininkas S.Staniškis-Antanaitis. Nežiūrint į tai civilių gyventojų žudynių išvengti nepavyko.¹⁰⁹

Galime pritarti Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros specialiųjų tyrimų skyriaus vyriausiojo prokuroro Rimvydo Valentukevičius nuomonei: “Civilių žudymas - tai ne pasipriešinimo kovų dalis. Atsižvelgiant į pasipriešinimo okupacijai kovos tikslus, to meto sąlygas ir kovos būdus, <...> galima pateisinti NKVD, KGB darbuotojų, vadinamųjų sribų, fizinį naikinimą, tačiau toks elgesys su civiliais žmonėmis <...> nepateisinamas nei tarptautinės humanitarinės teisės, nei žmogiškųjų moralės normų, nei Lietuvoje galiojančių įstatymų požiūriu”.¹¹⁰

Bernardas Gailius savo straipsnyje partizanų teisių atkūrimo klausimu rašė: “Kolektyvinės atsakomybės taikymas prieštarauja patiems elementariausiems teisingumo principams. <...> Žmona negali atsakyti už vyro nusikaltimus, vaikas – už tėvo ir panašiai. Nors sovietinė okupacinė valdžia gana plačiai taikė kolektyvinę atsakomybę ir dažnai ištremdavo visus žinomų partizanų šeimos narius, tai nesuteikė teisės partizanams elgtis taip pat ir žudyti kolaborantų šeimas”.¹¹¹

Deja, žiaurios kovos sąlygomis ginkluoto pasipriešinimo judėjimui nepavyko išvengti ir kitų tarptautinės teisės draudžiamų veikų - civilių gyventojų kankinimo, žalojimo, prievartavimo, plėšimo, kito nehumaniško su jais elgesio.

Tai labai sudėtinga, reikalaujanti papildomo išsamaus tyrimo tema.

Visgi, apibūdindami viso ginkluoto pasipriešinimo judėjimo veiksmus, galėtume teigti, kad partizanai kautynių metu, kovodami su šnipais ir atlikdami rekvizicijas, pagrinde laikėsi karo įstatymų ir papročių, todėl, mūsų nuomone, galėtume daryti išvadą, kad Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai iš esmės atitiko 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1 straipsnyje kombatantams keliamą reikalavimą – savo operacijų metu laikytis karo įstatymų ir papročių.

Tačiau būtina pripažinti, kad žiaurios kovos sąlygomis užtikrinti šių tarptautinės teisės reikalavimų vykdymą ne visada pavyko. Nėra abejonės – atskirus partizanus ar net jų

¹⁰⁸ Ten pat. P.159.

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Skučaitė V. Istorinio lūžio erškėtis. Kauno diena, 2002-03-27, P.15.

¹¹¹ Gailius B. Partizanų teisių atkūrimo klausimu. Naujasis židinys –Aidai, 2003, gegužė, Nr.5, P.243.

grupės dėl karo įstatymų ir papročių nesilaikymo galima apkaltinti sunkiais tarptautinės teisės pažeidimais - nusikaltimais žmoniškumui, karo nusikaltimais. Tačiau atskirų asmenų neteisėti veiksmai negali iš esmės diskredituoti visos partizaninės kovos dėl šalies laisvės, negali kvestionuoti viso ginkluoto pasipriešinimo teisėtumo ir partizano, kaip teisėto kombatanto, statuso. Tūkstančiai partizanų garbingai ir pasiaukojamai kovojo dėl Lietuvos nepriklausomybės, žuvo, apsupti priešo nusižudė, pateko į lagerius, tačiau nepažeidė teisingumo, nesusitepė nekaltu krauju.¹¹² Teisinė atsakomybė gali būti taikoma tik kiekvienam kovotojui individualiai.

Todėl sprendžiant pasipriešinimo okupacijoms dalyvių teisinio statuso nustatymo klausimą, asmenims, kurie įvykdė karo nusikaltimus, nusikalto žmoniškumui, įsakė žudyti ar žudė taikius gyventojus arba dalyvavo darant šiuos nusikaltimus, kario savanorio ir laisvės kovų dalyvio statusas nepripažįstamas.¹¹³

Apibendrinant šioje baigiamojo darbo dalyje išdėstytus teiginius, mūsų nuomone, galime daryti išvadą, kad remiantis 1944-1953 m. galiojusių tarptautinės teisės aktų normomis, tarptautinių karo tribunolų sprendimais ir valstybių praktika Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai atitiko kombatantams keliamus reikalavimus – būti kariaujančios šalies organizuotų nereguliarių savanorių dalinių nariais, dalyvauti kovos veiksmuose šios šalies vardu ir interesais, turėti vadą, atsakingą už savo pavaldinius, turėti sutartinį skiriamąjį, gerai matomą iš toli ženklą, atvirai nešioti ginklus, vykdyti savo operacijas laikantis karo įstatymų ir papročių, ir todėl jie turėtų būti laikomi kombatantais.

Taigi, galime teigti, kad Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų statusas atitiko kombatanto statusą pagal tarptautinę teisę.

¹¹² M. Pocius. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje... P.228.

¹¹³ Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2007, Nr. 81-3311.

IŠVADOS

1. Dešimtmetį Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo vykęs ginkluotas pasipriešinimas susiformavo kaip atsakas į Lietuvos okupaciją, kuri jau savo esme buvo neteisėtas aktas tarptautinės teisės požiūriu, pažeidžiantis Tautų Sąjungos 1919 m. statutą, Briano Kelogo (Paryžiaus) 1929 m. paktą dėl atsisakymo nuo karo kaip nacionalinės politikos priemonės, Jungtinių Tautų 1945 m. Chartiją ir joje įtvirtintą principą, draudžiantį naudoti jėgą ir grasinti jėga. Todėl partizaninį pasipriešinimą Lietuvoje reikėtų vertinti kaip valstybės teisės į savigyną, vieną iš seniausių tarptautinės teisės institutų, įgyvendinimą.

2. Lietuvoje 1944-1953 m. vykęs ginkluotas pasipriešinimas Sovietų Sąjungos okupacijai ir aneksijai tarptautinės teisės požiūriu vertintinas kaip tarptautinis ginkluotas konfliktas.

3. Siekiant įvertinti Lietuvos laisvės kovotojų statusą, mūsų nuomone, būtina taikyti tuos tarptautinės teisės šaltinius, kurie jau 1944-1953 m. buvo įgiję tarptautinės paprotinės teisės statusą.

Taigi, prie taikytinos teisės tuo laikotarpiu galėtume priskirti šiuos tarptautinės teisės aktus ir tarptautinių karo tribunolų sprendimus, aktualius partizaninio pasipriešinimo judėjimui:

1) 1899 ir 1907 m. Hagos II ir IV konvencijas dėl karo įstatymų ir papročių, kuriose nustatytos pagrindinės karo veiksmų sausumoje taisyklės, kombatanto samprata, karo belaisvių statuso pagrindai ir kiti klausimai;

2) 1929 m. Ženevos konvencijas dėl sužeistųjų ir ligonių mūšio lauke sąlygų pagerinimo bei 1929 m. Ženevos konvenciją dėl elgesio su karo belaisviais;

3) Tarptautinių karo tribunolų, po Antrojo pasaulinio karo nagrinėjusių Vokietijos ir Japonijos karo nusikaltėlių bylas, sprendimus, kaip teismo precedentes - pagalbinę priemonę teisės normoms nustatyti ir aiškinti, nustačiusius pasipriešinimo judėjimų okupuotoje teritorijoje teisėtumą ir partizanų atitikimą kombatanto statusui.

4. Nors 1907 m. Hagos IV konvencija, taikytina partizaninio karo Lietuvoje laikotarpiui, apibūdindama teisėtus ginkluotos kovos dalyvius išvengė tiesioginio partizanų klausimo reglamentavimo, aiškiai nepasisakė dėl ginkluotųjų pajėgų veiksmų okupuotoje teritorijoje teisėtumo ir tai suteikė galimybę Antrojo pasaulinio karo metu kariaujančioms šalims partizanų statuso klausimą interpretuoti savo nuožiūra, tačiau po Antrojo pasaulinio karo vykę tarptautiniai karo nusikaltimų teismai, pripažino pasipriešinimo okupuotoje teritorijoje teisėtumą ir partizano, kaip teisėto kombatanto, statusą. Šių teismų sprendimai

tapo neabejotinu teisiniu precedentu išaiškinant tarptautinės teisės normų taikymą šiuo sudėtingu klausimu.

Taip pat svarbu pastebėti, kad 1945 m. Niurnbergo tribunolo nuosprendyje nurodyta, kad Hagos konvencijose įtvirtintos nuostatos, tame tarpe ir Martenso išlyga, apėmusi visus karo įstatymų ir papročių normose nenumatytus atvejus, laikytinos tarptautinės paprotinės teisės dalimi, todėl šiose konvencijose įtvirtinti principai laikytini privalomais visoms kariaujančioms šalims, tame tarpe ir SSSR.

5. Kadangi tarptautinė teisė nekelia partizanams kitokių reikalavimų nei kombatantams, todėl manome, kad sprendžiant partizanų statuso klausimą reikėtų vadovautis 1907 m. Hagos IV konvencijoje įtvirtintais reikalavimais, keliamais kombatantams – nereguliarių savigynos ir savanorių dalinių nariams.

Todėl, mūsų nuomone, galime teigti, kad partizano statusas yra tapatus kombatanto statusui.

Kombatanto statuso turėjimas reiškia, kad partizanas pripažįstamas teisėtu kovos dalyviu, jis turi teisę dalyvauti kovos veiksmuose, naikinti priešininko kombatantus, karinius objektus ir transporto priemones. Jis negali būti traukiamas atsakomybėn už teisėtus veiksmus. Patekus į nelaisvę jam turi būti pripažintas karo belaisvio statusas ir suteikiama šiam statusui nustatyta tarptautinės teisės apsauga.

Partizanas, nesilaikęs karo taisyklių, patekęs į priešo nelaisvę išsaugo kombatanto statusą ir su juo vis tiek turi būti elgiamasi kaip su karo belaisviu. Kaip ir kombatantas, už savo neteisėtus veiksmus, jis gali būti traukiamas atsakomybėn.

6. 1944 m. vasarą Lietuvoje kilęs ginkluotas pasipriešinimas susiformavo į gerai organizuotą karinę visuomeninę savanorių organizaciją - Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį, vienijusią visas ginkluoto pasipriešinimo pajėgas. Ginkluotas pasipriešinimas turėjo savo organizacinę struktūrą, vadovybę, teisės aktus, vidaus drausmės sistemą, užtikrinančią tarptautinės karo teisės normų laikymąsi, baudžiamuosius statutus, karo lauko teismus.

7. Nors Lietuvos Respublika ir nesugebėjo suformuoti tikros ir užsienio valstybėse pripažintos vyriausybės, kuri visiškai atstovautų okupuotai tautai (veikė diplomatinė tarnyba ir Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas), partizaninio judėjimo tikslai (atkurti Lietuvos nepriklausomybę ir demokratinę santvarką), jo mastas ir turėtas tautos palaikymas leidžia teigti, kad, kaip nustatyta „Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso“ įstatymo preambulėje, būtent partizaninio judėjimo vadovybė buvo aukščiausioji teisėta Lietuvos politinė ir karinė valdžia.

8. Visi Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo daliniai turėjo vadus, atsakingus už savo pavaldinius. Partizanų dalinių vadai užtikrino partizanų dalinių vidaus drausmę, karo įstatymų ir papročių laikymąsi, nepaklusnių ar prasižengusių kovotojų atžvilgiu taikė drausminių priemonių sistemą.

Partizanai turėjo sutartinius skiriamuosius ženklus, tame tarpe ir vieną ryškiausių bei geriausiai per atstumą matomų - Lietuvos kariuomenės kario uniformą. Partizanų skiriamieji ženklai (uniformos, kokardos, antsiuvai bei raiščiai) atitiko to meto reguliariųjų kariuomenių skiriamųjų ženklų standartus savo dydžiu bei pritvirtinimo vieta. Šie ženklai leido priešui partizanus aiškiai atskirti nuo civilių gyventojų.

Žygio, pasirengimo kautynėms bei kautynių metu partizanų ginkluotė buvo nešiojama atvirai ir buvo matoma priešininkui.

Partizanai savo operacijas vykdė laikantis karo įstatymų ir papročių. Kautynėse jie vadovavosi Lietuvos kariuomenės statutais ir partizanų teisės aktais. Rengdamiesi kautynėms ir kautynių metu jie turėjo sutartinius skiriamuosius, gerai iš toli matomus ženklus, atvirai nešiojo ginklus.

9. Lietuvos laisvės kovotojas-partizanas – tai karys savanoris, karinės visuomeninės slaptai karo stovyje veikusios savanorių organizacijos, kurios tikslas – atkurti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvos Respubliką, narys, davęs nustatyto turinio priesaiką ar iškilmingą pasižadėjimą.

10. Taigi, remiantis 1944-1953 m. galiojusių tarptautinės teisės aktų normomis, jau tuomet turėjusiomis tarptautinės paprotinės teisės statusą, tarptautinių karo tribunolų sprendimais ir valstybių praktika, galima teigti, kad Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai atitiko kombatantams keliamus reikalavimus ir turėtų būti laikomi kombatantais. Patekus į priešų nelaisvę partizanams turėjo būti taikoma tarptautinės ginkluoto konflikto ir humanitarinės teisės nustatyta karo belaisvio apsauga.

11. Nors partizanai pagrįdė laikėsi karo įstatymų ir papročių, tačiau žiaurios kovos sąlygomis užtikrinti tarptautinės teisės reikalavimų vykdymą ne visada pavyko.

Viena iš labiausiai skaudžių ir kontraversiškų pasipriešinimo pusių - civilių gyventojų žudymas. Tai itin žiaurią išraišką įgydavo tada, kai būdavo sunaikinama visa šeima su vaikais.

Nėra abejonės – atskirus partizanus ar net jų grupes dėl karo įstatymų ir papročių nesilaikymo galima apkaltinti sunkiais tarptautinės teisės pažeidimais - nusikaltimais žmoniškumui, karo nusikaltimais. Tačiau atskirų asmenų neteisėti veiksmai negali iš esmės diskredituoti visos partizaninės kovos dėl šalies laisvės, negali kvestionuoti viso ginkluoto

pasipriešinimo teisėtumo ir partizano, kaip teisėto kombatanto, statuso. Teisinė atsakomybė gali būti taikoma tik kiekvienam kovotojui individualiai.

Todėl sprendžiant pasipriešinimo okupacijoms dalyvių teisinio statuso nustatymo klausimą, asmenims, kurie įvykdė karo nusikaltimus, nusikalto žmoniškumui, įsakė žudyti ar žudė taikius gyventojus arba dalyvavo darant šiuos nusikaltimus, kario savanorio ir laisvės kovų dalyvio statusas nepripažįstamas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Tarptautiniai teisės aktai

1. Covention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/150?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-14.
2. Covention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/195?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-14.
3. Covention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/305?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-14.
4. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/375?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-15.
5. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/470?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-18.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

6. Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymas// Valstybės žinios. 1997, Nr. 12-230.
7. Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo įgyvendinimo įstatymas// Valstybės žinios. 1997, Nr. 12-231.
8. Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2007, Nr. 81-3311.
9. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Laisvės Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos// Valstybės žinios. 1999, Nr. 11-241.
10. Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 64-1927.

Bendroji literatūra

11. Bouchet-Saulnier F. The practical guide to humanitarian law. First English language edition. Rowman & Littlefield Publishers, INC, Lanham, Boulder, New York, Oxford, 2002.
12. Customary international humanitarian law/ ed. Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Bek. International Committee of the Red Cross. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
13. Čiočys P. Tarptautinė humanitarinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
14. English-french-spanish-russian manual of the terminology or the law of armed conflicts and of international humanitarian organizations/ ed. Isaac Paenson. Brussels: Bruylant, 1989.
15. Tarptautinės teisės taikymas vykdant karo veiksmus. Hagos konvencijų ir kitų tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Lietuvos kariuomenės mokymo ir doktrinų valdyba, 2003.
16. The Geneva conventions of 12 August 1949. Commentary III Geneva convention relative to the treatment of prisoners of war/ ed. Jean S. Pictet. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1960.
17. Verri P. Dictionary of the international law or armed conflict. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1992.
18. 1949 metų Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos ir jų 1977 metų papildomi protokolai /sud. Vadapalas V., Jarukaitis I. Vilnius: Maketas-Eugrimas, 2000.
19. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006.
20. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 2004.
21. Кальсховен Ф. Ограничения методов и средств ведения войны. Москва: Международный Комитет Красного Креста, 1994.

Specialioji literatūra

22. Condit D.M. Case study in guerrilla War: Greece during World War II. Special Warfare Research Division, Special Operations Research Office, The American University, Washington, D.C., December 1961.
23. Ford W. The position of members of resistance movements under international law. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1955.

24. Gailius B. Partizanai tada ir šiandien. Vilnius: Versus aureus, 2006.
25. Gaškaitė-Žemaitienė N. Žuvusiųjų prezidentas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2006.
26. Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A. Ulevičius B. Lietuvos partizanai 1944-1953 m. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996.
27. Grau L. The legal status of guerrilla forces in civil conflicts. Kent State University, 1978.
28. Higgins P. The Hague peace conferences and other international conferences concerning the laws and usages of war. Texts of conventions with commentaries. Cambridge at the University Press, 1909.
29. Joes A. J. America and guerrilla warfare. The University Press of Kentucky, 2004.
30. Kuodytė D., Tracevskis R. The unknown war. Armed anti-Soviet resistance in Lithuania in 1944-1953. Vilnius: Genocide and resistance research centre in Lithuania, 2006.
31. Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais. Sudarė Kuodytė D., Kašėta A. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996.
32. Lietuvos kovų ir kančių istorija: Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais. Sudarė Gaškaitė N., Kašėta A., Starkauskas J. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996.
33. Lietuva 1940-1990 / red. Anušauskas A. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005.
34. Pilietinis pasipriešinimas Lietuvoje ir Lenkijoje: sąsajos ir ypatumai 1939-1956 / red. Anušauskas A. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, 2004.
35. Rooney D. Guerrilla: Insurgents, Patriots and Terrorists from Sun Tzu to Bin Laden. Brassey's, London, 2004.
36. Suter K. An international law of guerrilla warfare: the global politics of law-making. St.Martin's Press, New York, 1984.
37. Titinis V. Sniečkus. 33 metai valdžioje. Vilnius, 2000.
38. Thienel Ph. The legal status of participants in unkonventional warfare. Washington, D.C.: Special warfare reseach division, Special operations reseach office, The American university, 1961.

39. Vaičelionis J. Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje. Vilnius: Baltos lankos, 2004.
40. Vaigauskas G. Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja. Vadovėlis praktikams. Maskva: F.Dzeržinskio vardo Aukštoji SSRS KGB mokykla, 1986.
41. Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Vilnius: Rosma, 2005.
42. Андрианов В. Партизанская борьба в современных войнах и участие в ней органов государственной безопасности. Москва: Высшая школа КГБ СССР имени Ф.Э.Дзержинского, 1988.
43. Нюрнбергский процесс над главными немецкими преступниками./ Ред. Руденко Р.А. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1961. 7 том.
44. Полторак А., Савинский Л. Вооруженные конфликты и международное право. Основные проблемы. Москва: 1976.
45. Попов А. Диверсанты Сталина. Деятельность органов Госбезопасности СССР на оккупированной советской территории в годы Великой Отечественной войны. Москва: Яуза, Эксмо, 2004.

Straipsniai

46. Anušauskas A. Kai kurie lietuvių rezistencijos fenomeno bruožai// Genocidas ir rezistencija, 2003, Nr.1(13). <http://www.genocid.lt/Leidyba/13/arvydas.htm>, prisijungimo laikas: 2007-06-15.
47. Berens A. The laws of land warfare: the privileged guerrilla and deprived soldier. United States Marine Corps, 1984.
<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1984/WJL.htm>, prisijungimo laikas: 2006-11-21.
48. Bond James. Protection of non-combatants in guerrilla wars. William and Mary Law Review, Vol.12, 1971. P.787-804.
49. Dörman K. The legal situation of “unlawful/unprivileged combatants”// International Review of the Red Cross, 2003, Vol.85, Nr.849. P. 45-74.
50. Gailius B. Partizanų vadovybės įgaliojimų pripažinimo teisiniai pagrindai ir padariniai// Genocidas ir rezistencija, 2006, 2 (20). P.149-164.
<http://www.genocid.lt/centras/lt/463/a/>, prisijungimo laikas: 2007-09-03.

51. Gailius B. Partizanų teisių atkūrimo klausimu. Naujasis židinys-Aidai, 2003, gegužė, Nr.5. P.243.
52. Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio strategija// Genocidas ir rezistencija, 1999, Nr. 1(5). <http://www.genocid.lt/Leidyba/5/Nijolė.htm>, prisijungimo laikas: 2007-09-03.
53. Kaurin P. M. Innocence Lost: The Future Combatant/Non-combatant Distinction. Pacific Lutheran University, Tacoma, WA, 2002.
<http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE02/Kaurin02.html>, prisijungimo laikas: 2006-11-20.
54. Kellogg D. Guerrillas, Terrorists, Contractors and Voters – a Case for a Sliding Scale of Partial Civilian Immunity? Department of Military Science University of Maine, 2004. <http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE04/Kellogg04.html>, prisijungimo laikas: 2006-11-20.
55. Kellogg D. Guerilla warfare. When taking care of your men leads to war crimes. Department of Geological Sciences and Institute for Quaternary Studies University of Maine, 2004. <http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE97/Kellogg97.html>, prisijungimo laikas: 2006-11-20.
56. Luobikis M. Lietuvos laisvės kovotojų teismų nuostatai. Lietuvos aidas, 2007-03-10, Nr.55.
57. Mallison Thomas & Mallison Sally. The juridical status of irregular combatants under the international humanitarian law of armed conflict. Case Western Reserve Journal of International Law (Cleveland), Vol. 9, No. 1, 1977. P.39-79.
58. Moran D. “Illegal combatants” and the law of armed conflict. National Security Affairs Department at the Naval Postgraduate School, Monterey, California, August 2002. <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/aug02/law.pdf>, prisijungimo laikas: 2006-11-20.
59. O'Connor T. and Stekens M. The handling of illegal enemy combatants. Department of Justice Studies, North Carolina Wesleyan College.
<http://faculty.ncwc.edu/toconnor/430/430lect16.htm>, prisijungimo laikas: 2006-11-21.
60. Oeter S. Terrorism and “Wars of National Liberation” from a Law of War Perspective: Traditional Patterns and Recent Trends. <http://www.zaoerv.de>, prisijungimo laikas: 2005-12-05.

61. Starkauskas J. Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir kiti sukarinti dariniai// Genocidas ir rezistencija, 1999, Nr. 1(5).
<http://www.genocid.lt/Leidyba/5/juozas1.htm>, prisijungimo laikas: 2007-09-03.
62. Schmitt C. The Theory of the Partisan: A Commentary/Remark on the Concept of the Political. 1963. <http://msupress.msu.edu/journals/cr/schmitt.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-06-10.
63. Suter K. D. Status of captured freedom fighters.
<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/campaigns/legal/part5.html>, prisijungimo laikas: 2006-11-20.
64. Van Baarda T. A. Freedom fighters, terrorists and lawful combatants.
<http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE03/Baarda03.html>, prisijungimo laikas: 2006-11-21.
65. Värk R. The Status and Protection of Unlawful Combatants// Juridica International. Vol. 10, 2005. P.191-198.
66. Whitson J.L. The laws of land warfare: The privileged guerrilla and the deprived soldier. The Marine Corps Command and Staff College, Quantico, Virginia, United States Marine Corps, April 1984.
<http://www.globalsecurity.org/military/report/1984/WJL.htm>, prisijungimo laikas: 2005-06-10.
67. Žilinskas J. Lietuvos laisvės kovotojų statuso pagal tarptautinę teisę klausimai ir MGB agentų smogikų bylos// Genocidas ir rezistencija, 2004, Nr. 2 (16).
<http://www.genocid.lt/Leidyba/16/zilinska.htm>, prisijungimo laikas: 2005-03-12.
68. Žilinskas J. Varšuvos sukilimas. Verslo klasė, 2007.
<http://vz.lt/Default2.aspx?ArticleID=93083b60-ce7d-45ac-88bb-55b51fc7414a&RubricID=00000000-525f-44f8-aff5-1e0e7a73056f&open=sec>, prisijungimo laikas: 2007-11-30.

Disertacijos

69. Pocius M. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje 1944-1953 m.: kova su kolaboravimu kaltintais gyventojais: daktaro dis. hum. mokslai: istorija. Klaipėdos universitetas – Lietuvos istorijos institutas, Klaipėda-Vilnius, 2005.
70. Radwan A. Jabri. The partisan as a protected combatant: an analysis of the juridical status of members of resistance movements in occupied territories. A dissertation to the Faculty of The National Law Center of The George Washington University in

Partial Satisfaction of the Requirements of the Degree of Doctor of Juridical Science, 1972.

Kiti šaltiniai

71. Dokumentinis filmas “Varšuvos sukilimas: pamiršti II pasaulinio karo kariai”. Rež. Kathy Slabohin. CNN, 2001 m. Filmą rodytas per TV kanalą “History” 2007-08-02.
72. Instructions for the government of armies of the United States in the field (The Lieber Code). 1863. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/110?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-14.
73. Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War. Brussels, 27 August 1874. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/135?OpenDocument>, prisijungimo laikas: 2005-03-14.
74. Trial of Carl Bauer, Ernst Schrameck and Herbert Falten. Case No. 45. Permanent Military Tribunal at Dijon. Status of guerrilla units. Law-Reports of Trials of War Criminals, The United Nations War Crimes Commission, Vol. 8, London, HMSO, 1949. <http://www.ess.uwe.ac.uk/WCC/baner.htm#status>, prisijungimo laikas: 2007-10-15.
75. Trial of Wilhelm List and others. Case Nr. 47. United States Military Tribunal Nuremberg. United Nations War Crimes Commission. Law Reports of Trials of War Criminals. Volume VIII, 1949. <http://www.ess.uwe.ac.uk/wcc/list3.htm>, prisijungimo laikas: 2007-10-15.

LIETUVOS LAISVĖS KOVOTOJŲ (1944-1953 M.) STATUSAS PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ

SANTRAUKA

Sąvokos: laisvės kovotojas, kombatantas, partizanas, ginkluotas konfliktas, partizaninis karas, ginkluoto pasipriešinimo judėjimas

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų statusas pagal tarptautinę teisę. Autorius siekia pateikti išsamų tarptautinės ginkluoto konflikto teisės, paprotinių teisės normų ir valstybių praktikos vertinimą, apibrėžiant partizanų teisinį statusą.

Tyrimą sudaro dvi dalys. Pirmoje dalyje autorius atskleidžia tarptautinės ginkluoto konflikto teisės aktų normas, reglamentuojančias kombatanto ir partizano teisinį statusą, nagrinėja partizano statuso problemą, kilusią valstybių praktikoje Antrojo pasaulinio karo metu ir pokario laikotarpiu, analizuoja tarptautinių karo tribunolų sprendimus bei paprotinės teisės normas, taikytinas šiuo klausimu, apibrėžia Lietuvos partizaninio karo laikotarpiui taikytiną teisę

Antroje dalyje nagrinėjamas Lietuvos laisvės kovotojų statuso klausimas. Didelis dėmesys skiriamas ginkluotojo pasipriešinimo raidos analizei, pasipriešinimo organizacijų ir laisvės kovotojų apibūdinimui, jų atitikimui tarptautinės teisės reikalavimams, keliamiems teisėtiems kombatantams. Išsamiai analizuojama ginkluoto pasipriešinimo organizacinė struktūra, partizanų vadovybė, teisės aktai, vidaus drausmės sistema, skiriamųjų ženklų ir ginklų nešiojimo bei karo įstatymų ir papročių laikymosi praktika.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados dėl Lietuvos laisvės kovotojų atitikimo tarptautinės teisės nustatytam kombatanto statusui. Remiantis 1944-1953 m. galiojusiais tarptautinės teisės aktais, paprotinės teisės normomis, tarptautinių karo tribunolų sprendimais ir valstybių praktika, daroma išvada, kad Lietuvos laisvės kovotojai-partizanai atitiko kombatantams keliamus reikalavimus ir turėtų būti laikomi kombatantais. Patekus į priešų nelaisvę partizanams turėjo būti taikoma tarptautinės ginkluoto konflikto ir humanitarinės teisės nustatyta karo belaisvio apsauga.

THE STATUS OF FREEDOM FIGHTERS OF LITHUANIA (1944-1953) IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL LAW

SUMMARY

Definitions: freedom fighter, combatant, partisan, armed conflict, partisan war, movement of armed resistance

The Master's Paper analyses the status of Lithuanian freedom fighters-partisans in accordance with international law. The author seeks to present a comprehensive assessment of international law of armed conflict, norms of customary law and experience of states and establish legal status of partisans.

The research consists of two parts. The first one explains the norms of international law of armed conflict regulating the legal status of combatants and partisans; tackles the problem of partisan status, experienced by the states in WWII and post-war period; analyses the decisions of international military tribunals and norms of customary law applicable to this issue; and defines the law applicable to the partisan war period in Lithuania.

The second part examines the status issue of freedom fighters of Lithuania. Great attention is paid to the development analysis of armed resistance, description of resistance organizations and freedom fighters, and their correspondence with the requirements of international law for legal combatants. In this part the author also presents a comprehensive analysis of organizational structure of armed resistance, leadership of partisans, legal acts, the system of internal discipline, the practice of observing the customs of military laws on carrying distinctive signs and arms.

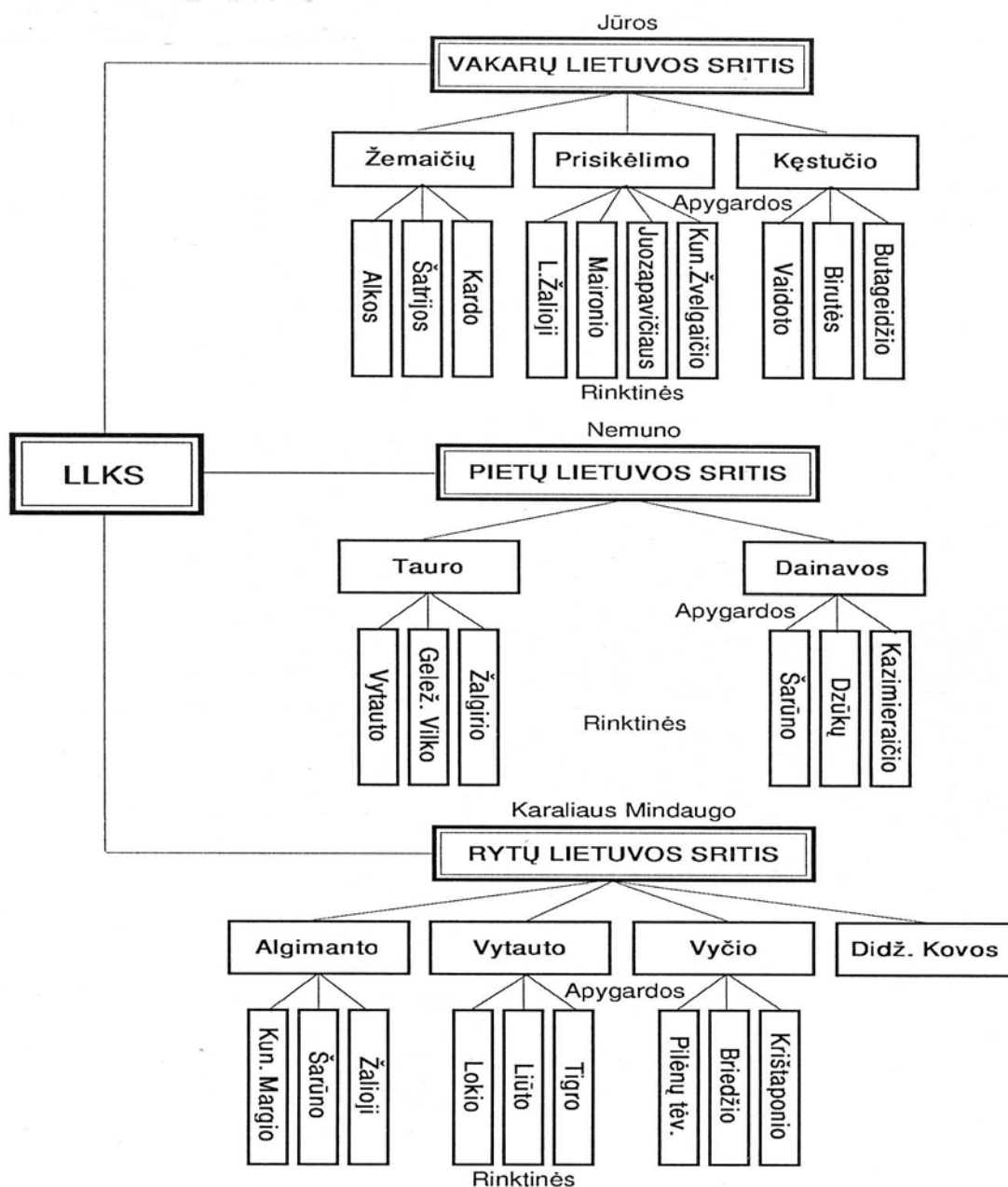
The paper is closed by conclusions on the correspondence of Lithuanian freedom fighters with combatant status established by international law. In compliance with the international legal acts, in effect from 1944 to 1953, norms of customary law, decisions of military tribunals and experience of states a conclusion is made that Lithuanian freedom fighters-partisans corresponded with the requirements posed for combatants and should be regarded as combatants. The partisans fallen into the enemy's captivity should have been granted the war prisoner's protection established by humanitarian law and law on international armed conflict.

Partizanų apygardos 1949-1950 m.*

* Kuodytė D, Tracevskis R. The unknown war. Armed anti-Soviet resistance in Lithuania in 1944-1953. Vilnius: Genocide and resistance research centre in Lithuania, 2006.

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio organizacinė struktūra 1949-1950 m.*

* Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais. Sudarė Kuodytė D., Kašėta A. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996. P.31.

Partizanų dėvėta Lietuvos kariuomenės kario uniforma su partizanų skiriamaisiais ženklais*

Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas
su Kazimieraičio rinktinės partizaniais.
1948 m. vasara.

* Vaičėnionis J. Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje. Vilnius: Baltos lankos, 2004. P.183.

Partizanų antsiuvų ir raiščių pavyzdžiai*

Partizanų uniforminiai antsiuvai:

Tauro apygardos Geležinio vilko rinktinės partizanų uniforminiai antsiuvai:

a. LNM D.e. 195; b. GAM D-439; c. GAM D-440; d. GAM D-441

Partizanų uniforminiai raiščiai:

a. „Lietuvos partizanas“, LNM D.e.202; b. „LLA Vanagai“, GAM D-1025; c. „LLA Vanagai“, GAM D-1024

* Vaičėnionis J. Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje. Vilnius: Baltos lankos, 2004. P.170.